

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Studijní obor: italština

Jana Langrová

**Kompozita v současné italštině s přihlédnutím k exocentrickým
formacím**

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Pavel Štichauer, PhD.

Diplomová práce

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s využitím uvedených pramenů a literatury.

A handwritten signature in cursive script, appearing to read 'Lunzová'.

V Praze dne 27. 4. 2007

Obsah:

	str:
1. Úvod	6
2. Charakteristika kompozit	7
3. Derivace kompozit	10
3.1. Prefixace kompozit	12
4. Pojem „hlava“	13
4.1. Hlava u kompozit, která jsou pozůstatkem z latiny	15
4.2. Hlava u kalků z angličtiny	16
5. Dělení kompozit	17
6. Nominální exocentrická kompozita	22
6.1. Nominální subordinační exocentrická kompozita	22
6.1.1. Nominální subordinační exocentrická V+N kompozita	22
6.1.2. Subordinační exocentrická kompozita tvořena dalšími slovními druhy	48
6.1.3. Rod a množné číslo nominálních subordinačních exocentrických kompozit	51
6.2. Nominální koordinační exocentrická kompozita	54
6.2.1. Rod a množné číslo nominálních koordinačních exocentrických kompozit	57
6.3. Nominální atributivní exocentrická kompozita	58
6.3.1. Rod a množné číslo nominálních atributivních exocentrických kompozit	59
7. Nominální endocentrická kompozita	60
7.1. Nominální subordinační endocentrická kompozita	60
7.1.1. Nominální subordinační endocentrická kompozita s hlavou nalevo	61
7.1.1.1. Nominální subordinační endocentrická kompozita se členem <i>capo-</i>	63
7.1.2. Nominální subordinační endocentrická kompozita s hlavou napravo	64

7.1.3. Rod a množné číslo nominálních subordinačních endocentrických kompozit	66
7.2. Nominální koordinační endocentrická kompozita	68
7.2.1. Nominální koordinační endocentrická kompozita apoziční	68
7.2.2. Nominální koordinační endocentrická kompozita spojovací	69
7.2.3. Rod a množné číslo nominálních koordinačních endocentrických kompozit	72
7.3. Nominální atributivní endocentrická kompozita	74
7.3.1. Rod a množné číslo nominálních atributivních endocentrických kompozit	75
8. Adjektivální kompozita	76
8.1. Rod a množné číslo adjektiválních kompozit	79
9. Čísloková kompozita	80
9.1. - tvořená ze základních číslovek	80
9.2. - tvořená z řadových číslovek	82
10. Slovesná kompozita	83
11. Příslovečná kompozita	85
12. Polyrematika	88
12.1. Rozdíl mezi kompozity a polyrematiky	88
12.2. Typy polyrematik	91
13. Kompozita s neoklasickými elementy	94
13.1. Dělení kompozit s neoklasickými elementy	95
14. Závěr	97
15. Riassunto	98
16. Bibliografie	101

Zkratky používané v textu:

N	podstatné jméno
A	přídavné jméno
Z	zájmeno
V	sloveso
Ad	příslovce
P	předložka
S	spojka
C	citoslovce
Č	číslovka
ČL	člen
Sy	syntagma
PS	předložkové syntagma
NS	nominální syntagma
VS	verbální syntagma
D	determinant
V	věta
VZ	vztažné zájmeno

DISC   SABATINI, COLETTI – *Dizionario della lingua italiana*, Rizzoli,
2006

1. Úvod

V této diplomové práci se zaměřím na kompozita v současné italštině. Mohou být tvořena italskými elementy (viz kap. 2-11), nebo neoklasickými elementy (viz kap.13). Mým cílem bude zpracovat kompozita tvořena italskými elementy. Nejprve vysvětlím v čem kompozice spočívá, čím jsou kompozita charakteristická a čím se liší od jiných způsobů tvoření slov v italštině. Některé vlastnosti porovnáám i s jinými jazyky. Dále se zmíním o derivaci kompozit, i když je to velmi řídký jev.

Při dělení nominálních kompozit se budu především řídit článkem autorů ANTONIETTA BISETTO A SERGIO SCALISE, *The classification of compounds*, *Lingue e linguaggio*, 2005, IV.2., 319-332, který navrhuje zcela nové pojetí dělení kompozit, a to podle syntaktických vztahů mezi jejich členy. Při dělení dalších druhů kompozit jsem převážně čerpala z knihy MARIA GROSSMANN, FRANZ RAINER, *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen: Niemeyer, 2004.

Postrádala jsem v nich ale bližší zaměření na exocentrická kompozita, proto jsem se rozhodla je zde zpracovat podrobněji a nalézt jich co největší množství v současné italštině. Také budu zjišťovat rod kompozit a zda příslušnost ke třídě endocentrických nebo exocentrických kompozit ovlivní kompozitum při tvorbě množného čísla. A to jak u nominálních, tak u adjektiválních kompozit.

2. Charakteristika kompozit

Kompozitum je slovo složené ze dvou či více slov, která mohou patřit do stejné či různých lexikálních kategorií. Lexikální kategorie slov, z kterých jsou je možné utvořit kompozitum jsou: substantivum, adjektivum, adverbium, sloveso a číslovka. Existují i malé a neproduktivní třídy kompozit složené ze dvou spojek (*benché, affinché*, apod).

Pořádek členů kompozita je fixní a nemůže být převrácen (*caffelatte – *lattecaffé, pellerossa – *rossapelle* atp.).

Mezi členy kompozita nemůžeme vložit žádné další slovo (1b), jako to je možné u syntagmatu (1a):

(1)

a. *Maria porta gioielli.*

Maria porta bellissimi gioielli.

b. *portagioielli.*

*portabellissimigioielli.

Nelze volně přemístit členy kompozita a nahradit jeden člen tázacím zájmenem:

(2)

a. *Pietro copre il letto.*

Che cosa copre Pietro?

b. *Pietro ha un copriletto.*

*Che cosa ha un copri Pietro?

Na tomto příkladu je zřejmé, že v syntagmatu (2a) se přímý předmět *letto* může nahradit tázacím zájmenem *che cosa* a může být přesunut na začátek věty. V kompozitu ale předmět *letto* nemůže být odtržen od slovesa a přemístěn.

Pokud je jednou kompozitum v italštině vytvořeno, nemůže spadat pod jiná pravidla kompozice, kompozita tedy nejsou rekurzivní. Například v germánských jazycích je situace zcela opačná. Tam je většina kompozit rekurzivních, viz (3):

(3)

towel rack-

držadlo na ručníky

bathroom towel rack -

koupelnové držadlo na ručníky

bathroom towel rack designer -

návrhář koupelnových držadel na ručníky

bathroom towel rack designer training -

školení návrhářů koupelnových držáků na ručníky

bathroom towel rack designer training course -

školicí kurs návrhářů koupelnových držáků na ručníky

bathroom towel rack designer training course notes -

zápisník školícího kurzu návrhářů koupelnových držáků na ručníky¹

Mohlo by se zdát, že některé případy rekurzivních kompozit existují i v italštině, jako například: *sala personale viaggiante* - hala pro cestující zaměstnance, *sala dirigente capo* - místnost pro vedoucího pracovníka, *campo tiro a volo* - typ střelnice, *nave pesca d'altomare* - rybářská loď k lovení na širém moři.

Otázka je, zda to jsou opravdu kompozita. Poněvadž do kompozit, na rozdíl od syntagmat, nelze vložit lingvistický materiál. Do těchto formací ho ale vložit lze, viz např.: *sala grande personale viaggiante* - velká hala pro cestující zaměstnance.

V germánských jazycích nacházíme kompozita typu:

(4)

hol.: *Lach of ik schiet humor* -

Humor typu směj se nebo střelím

něm.: *Die Muskel-für-Muskel-Methode* -

Metoda sval za svalem.²

---

¹ Příklady jsou uvedeny z: SERGIO SCALISE, *Morfologia*, Il Mulino, 1994, str. 141.

² *ibid*, str. 142.

Ale zda se jedná o kompozita i v italštině je sporné, jestliže je možné do konstrukce typu *marito casa-ufficio* - manžel dům-kancelář, vložit lexikální materiál mezi jeden a druhý člen. Jedná se tedy spíše o syntagmata:

(5)

<i>Un marito tutto casa-ufficio.</i>	Manžel jen dům-práce.
<i>Un marito tutto pantofole</i>	Manžel jen pantofle, trochu práce,
<i>un po'ufficio niente chiesa.</i>	žádný kostel. ³

Tyto formace patří do hovorově-humoristického žánru a mnohé z nich jsou tzv. *hapax legomena*, neboli formy od kterých je doložen pouze jeden příklad.

Kompozita mohou být úzká či široká. Široká kompozita se skládají ze dvou slov, která si ponechala svou fonologickou a sémantickou individualitu, jako např. *crocerossa* či *vagone letto*. Úzká kompozita tyto individuality ztratila. Například z původně dvou oddělených slov *sopra abito* vzniklo kompozitum *soprabito*, tedy u prvního slova došlo k eliminaci samohlásky a kompozitum se již tak zřetelně neskládá ze dvou slov. Slovosled členů úzkých kompozit může být příznakový, jako je tomu např. u kompozit *gentiluomo* či *gentildonna* (pokud adjektivum v italštině předchází substantivum, jedná se o příznakový slovosled).

Kompozita se píše buďto dohromady: *capostazione*, nebo odděleně: *nave traghetto* nebo s pomlčkou: *ceco-italiano*. Způsob psaní nám ale neřekne nic o druhu kompozita.

---

³ Příklady jsou uvedeny z: SERGIO SCALISE, *Morfologia*, Il Mulino, Bologna, 1994, str. 142.

3. Derivace kompozit

Derivace kompozit je velmi řídký jev. Odvozeniny od kompozit existují, ale nejsou tak početné jako od jednoduchých či již odvozených slov. Derivace převažuje u úzkých kompozit, neboť jsou vnímána jako jednoduchá slova a následkem toho je s nimi také tak zacházeno. Příklad: *pomodoro* - rajče, *pomodorino* - rajčátko, *falegname* - truhlář, *falegnameria* - truhlářství, *crocerossa* - červený kříž, *crocerossina* - dobrovolná zdravotní sestra u červeného kříže, *avanguardia* - avantgarda, předvoj, *avanguardista* - příslušník fašistické mládeže; příslušník avantgardy.

Všimněme si, že je možná derivace od kompozita *dopolavoro* (společnost, která organizuje kulturní a rekreační aktivity pro pracující v čase po práci): *dopolavorista* (osoba zapsána do aktivity „*dopolavoro*“), *dopolavoristico* (přídavné jméno, které znamená „vlastní právě tomu popracovnímu času *dopolavoro* a *dopolavoristům*“). Ale podobné kompozitum jako *dopocena*, které vyjadřuje „čas po večerním jídle“, nemůže vytvořit základ k derivaci, protože nevyjadřuje organizaci, ale určitý čas. Nelze tedy vytvořit **dopocenisti*, **dopocenistico*, atp.

Derivace je také častá u lexikalizovaných kompozit⁴: *acquasanta* - svěcená voda, *acquasantiera* - kostelní kropenka, *alfabeto* - abeceda, *alfabetizzare* - učinit gramotným, *battibeco* - hádka, *battibeccare* - hádat se, *capitombolo* - pád, *capitombolare* - svalit se, *dabbene* - řádný, poctivý, *dabbenaggine* - důvěřivost, *dappoco* - nevhodný, *dappocaggine* - nevhodnost, *dirimpetto* - naproti, *dirimpettaio* - sedící naproti, *quintessenza* - podstata, *quintessenziare* - koncentrovat, *malaccorto* - nerozvážený, *malaccortezza* - nerozváženost, *malagevole* - obtížný, *malagevolezza* - obtížnost, *pallafitta* - kolová stavba, *palafitticolo* - obývatel kolových staveb, *pressapoco* - zhruba, *pressapochismo* - povrchnost.

---

⁴ Některá kompozita častým užíváním a dlouhou permanencí v lexiku ztratí svou původní lexikální průhlednost, tedy jejich členy nejsou již vnímány tak jak byly původně, např. *pomodoro* již není vnímáno jako *pomo d'oro*, *gentiluomo* jako *uomo gentile* atp.

Častý sufix při derivaci kompozit je sufix *-ista*. Tvoří se jím substantiva vyjadřující osobu, která provádí určitou činnost s původním kompozitem: *altoforno* - vysoká pec, *altofornista* - pecař, *autoveicolo* - motorové vozidlo, *autoveicolista* - řidič motorového vozidla, dále: *avanguardia* - avantgarda, *avanguardista* - příslušník avantgardy, *benestare* - blahobyt, *benestarista* - osoba žijící v blahobytu, *centrocampo* - střední část hřiště, *centrocampista* - záložník, *deltaplano* - závěsný kluzák, *deltaplanista* - pilot závěsného kluzáku, *elettroterapia* - elektroléčba, *elettroterapista* - elektroterapeut, *fibrocemento* - azbestocement, *fibrocementista* - osoba pracující s azbestocementem, *ipnoterapia* - léčba hypnózou, *ipnoterapista* - hypnoterapeut, *liberoscambio* - svobodný obchod, *liberoscambista* - stoupenec svobodného obchodu, *agopuntura* - akupunktura, *agopunturista* - osoba provádějící akupunkturu, *aliscafo* - motorový člun, *aliscafista* - osoba jezdící na motorovém člunu, *autocisterna* - cisternový vůz, *autocisternista* - osoba jezdící v cisternovém voze, *autogru* - autojeřáb, *autogruista* - jeřábník, atd.

Kompozita, která tvoří základ, mohou být endocentrická, jako *liberoscambio*, *autoveicolo* atd., nebo exocentrická, jako *benestare*, *deltaplano* atd.

Odvozeninami jsou také řadové číslovky jako např. *ventitreesimo* - dvacátý třetí, *duecentoundicesimo* - dvoustý jedenáctý, *novantaduesimo* - devadesátý druhý, vytvořeny od kompozit *ventitré*, *duecentoundici*, *novantadue* atd. po přidání sufixu *-esimo*.

Určit rozdíl mezi kompozity a odvozeninami není vždy snadné, jestliže vezmeme v úvahu slova jako *sottosegretario a sottoscala*. Jedná se o kompozitum typu A+N či o odvozeninu pomocí prefixu *sotto*? Pokud chceme určit hlavu těchto kompozit⁵, zjistíme, že *il sottosegretario* je stále *segretario* a celé kompozitum je rodu mužského životného jako *il segretario*, proto můžeme určit, že *segretario* je člen hlava. Zatímco *il sottoscala* nejsou schody (*scala*), ale prostor pod schody, a kompozitum je rodu mužského na rozdíl od členu *la scala*. Kompozitum tedy nemá hlavu a proto je to kompozitum exocentrické (viz kap.

---

⁵ viz kap. 5.

7.1.2.). Scalise⁶ z tohoto vyvozuje závěr, že v prvním případě se jedná o prefixovaná slova a pouze ve druhém případě o kompozita. S tímto názorem se shodují a neuvádím kompozita typu *sottobibliotecario*, *soprapprezzo* atp. mezi endocentrickými kompozity, ale považují je za odvozeniny.

3.1. Prefixace kompozit

Do derivace kompozit patří i prefixace kompozit. Setkáváme se s ní hlavně v novinářské próze: *provvedimenti anti-ladri di acqua* - opatření proti zlodějům vody, *controcerimonia inaugurale* - protiinaugurační ceremonie, *ex-parlamentare europeo* - bývalý evropský poslanec, *maxi-concorso truffa* - velký podvodný konkurz, *megafilata di moda* - obrovská módní přehlídka, *neo-sindaco neofascista* - nový neofašistický starosta, *eventi post-muro di Berlino* - události po pádu Berlínské zdi, *post-Concilio di Trento* - doba po Koncilu v Trentu, *pre-rivoluzione industriale* - doba před průmyslovou revolucí, *aiuto pro-allevatori di mucche* - pomoc chovatelům krav, *supercentro carni* - velké centrum s masem, *vice-campione del mondo* - vicemistr světa.

---

⁶ SERGIO SCALISE, *Morfologia*, Il Mulino, Bologna, 1994, str. 136.

4. Pojem „hlava“

Vysvětlení pojmu hlava je velice důležité vzhledem k dalším kapitolám o dělení kompozit, jelikož jejich základní dělení spočívá v rozdílu, zda kompozitum má jeden, dva či žádný element, který bývá nazýván hlava (angl. „*head*“, it. „*testa*“).

Hlavou se nazývá ten člen kompozita, který určuje gramatickou kategorii, do které patří celé kompozitum. Vezměme si například kompozitum *cassaforte* (trezor). Struktura tohoto kompozita se může zapsat takto:

(6)

a. *cassa*_N *forte*_A

b. *cassaforte* = N

Jak vidíme, kompozitum má stejnou lexikální kategorii (podstatné jméno) jako jeden z jeho členů, *cassa*, což je také podstatné jméno. Proto *cassa* je hlava kompozita a kategorie N celého kompozita je odvozena od hlavy. Jinými slovy: hlava kompozita je ten člen, který má stejnou gramatickou kategorii jako celé kompozitum. V některých případech ale nestačí jen určit gramatickou kategorii. U příkladu *capostazione* (přednosta stanice) zjistíme, že oba dva členy jsou podstatná jména, ale *il capo* je mužského rodu životného a *la stazione* ženského rodu neživotného. Poněvadž celé kompozitum je mužského rodu životného, stejně jako *il capo*, proto bude *capo* hlava kompozita.

Hlavu kompozita můžeme odvodit také sémanticky, zeptáme-li se: *cassaforte* (doslova „silná pokladna“) je typ pokladny (*cassa*) nebo typ něčeho „silného“ (*forte*)?. Jelikož to je typ pokladny, také zde vyplyne, že hlavou je *cassa*. Ke stejnému závěru dojdeme u kompozita *capostazione*. Je to typ vedoucího (*capo*), ne stanice (*stazione*).

Můžeme tedy říci, že od hlavy kompozita přechází na celé kompozitum a) informace o kategorii, b) syntakticko-sémantické rysy, c) rod.

V některých jazycích může být hlava kompozita identifikována pozičně. Například v angličtině je vždy hlava napravo, jak si můžeme ověřit v následujících příkladech⁷:

(7)

N + N = N	<i>apron string</i>	stuha u zástěry
A + N = N	<i>black-board</i>	školní tabule
P + N = N	<i>overdose</i>	nadměrná dávka
V + N = N	<i>rattlesnake</i>	chřestýš
N + A = A	<i>honey-sweet</i>	sladký (jako med)
A + A = A	<i>icy cold</i>	studený (jako led)

Jak je vidět, lexikální kategorie celého kompozita je vždy shodná s kategorií členu napravo. Situace v italštině je složitější. Hlava může být jak nalevo: např. *vagone letto*, *pescemartello*, tak napravo, např.: *terremoto*, *calcio mercato*, *fruttivendolo*.

---

⁷ Příklady jsou uvedeny z: SERGIO SCALISE - *Morfologia*, Il Mulino, Bologna, 1994, str. 129.

4.1. Hlava u kompozit, která jsou pozůstatkem z latiny

V italštině se setkáváme s kompozity, která jsou pozůstatky z latiny, jako *terremoto*, *caprifoglio*, *acquedotto*, apod.

V těchto kompozitech je hlava napravo. Výraz *terremoto* (zemětřesení) ze sémantického pohledu označuje pohyb (*moto*), ne druh země (*terra*), a z gramatického hlediska je mužského rodu (*il terremoto*). Stejně tak *caprifoglio* (zimolez, doslova kozí list) je druh listu (*foglio*) a ne druh kozla (*capro*). Tvar *terre* se zdá být množné číslo od *terra*, ale nemůže tomu tak být, neboť v italštině se nemůže skloňovat člen, který není hlavou a v tomto kompozitu je hlava člen *moto*. *Terre* je v tomto případě pozůstatek latinského genitivu *terrae*. *Capri* v kompozitu *caprifoglio* je pozůstatek latinského genitivu *capri*, *acque* v kompozitu *acquedotto* je pozůstatek z latinského dativu *aquae*, atp.

Podívejme se ještě na následující kompozita V+N:

(8)

a. <i>portalettere</i>	listonoš
<i>mangiafuoco</i>	polykač ohně
b. <i>sanguisuga</i>	pijavice
<i>parricida</i>	otcovrah

Jak můžeme vidět, kompozita v (8a) jsou rodu životného, zatímco v (8b) rodu neživotného a že se nejedná o kompozita současné italštiny nám vyplývá z *i* ve slově *sanguis* a z forem *suga* a *parris*, což nejsou italská slova. Všechna tato kompozita nemají hlavu, jsou to tedy kompozita exocentrická (viz kap.7.). Můžeme si ale všimnout, že kompozita v (8a) mají slovosled V+N, zatímco ta v (8b) mají slovosled N+V. Je to dáno tím, že základní slovosled v italštině je SVO (*il fanciullo ama la fanciulla* - chlapec

miluje dívku), ale v latině SOV (*puer puellam amat* - chlapec dívku miluje). Pravidla tvoření slov nemohou tvořit kompozita v nesouladu s principy konstrukcí syntaxe.

Pořádek SVO se potom také shoduje s pořádkem „modifikovaný (M.ný)+ Modifikátor (M.tor)“ (*capo+stazione*), zatímco pořádek SOV se shoduje s pořádkem „Modifikátor+Modifikovaný“ (*terre+moto*).

Existuje tudíž „spolupráce“ faktorů syntaxe a morfologie kompozit, která se může znázornit následovně:

(9)

	latina	italština
Syntaktický pořádek	SOV	SVO
Pořádek v kompozitu	NV	VN
Pořádek členů	M.tor	M.ný
Pozice hlavy	napravo	nalevo (ne vždy)

4.2. Hlava u kalků z angličtiny

Hlava u kalků z angličtiny je vždy napravo, neboť v germánských jazycích je hlava kompozit téměř vždy napravo.

Př.: *scuola bus* (školní autobus)

- *scuolabus* je mužského rodu neživotného, stejně jako pravý člen *bus*

- je to typ autobusu, ne typ školy, proto je hlavou člen *bus*.

Dalšími kalky z angličtiny jsou např.: *altoparlante* - tlampač (z angl. *loud - speaker*), *aquascooter* - vodní skútr (z lat. *aqua* a angl. *scooter*).

5. Dělení kompozit

Jelikož doposud neexistuje všeobecně uznávané a platné kritérium k třídění kompozit v italštině, budu se řídit posledním navrženým rozdělením kompozit, které se objevilo v článku *The classification of compounds*⁸. Autoři v něm rozebírají předcházející návrhy různých lingvistů na dělení kompozit v posledních letech, vysvětlují jejich nedostatky a předkládají návrh nový. Jejich dělení je založeno na základě syntaktických vztahů mezi členy kompozita, kterými jsou **koordinace**, **subordinace** a **atribuce**. Tyto tři skupiny dále dělí na kompozita **endocentrická** a **exocentrická**. Nové pojetí spočívá v tom, že doposud byla hlavním kritériem pro dělení kompozit přítomnost či nepřítomnost hlavy a možnost subordinace se přičítala pouze tam, kde byl jeden člen (nehlava) podřízen druhému členu (hlava). Tito autoři dělí kompozita podle syntaktických vztahů mezi jejich členy. Buďto mezi sebou mají nezávislý vztah, jako např. *poeta-pittore*, nebo doplňující vztah, jako např. *portalettere* či *vagone letto*, nebo atributivní vztah, jako např. *pellerossa* či *cassaforte*. Doplňující vztah mohou mít mezi sebou i dva členy kompozita, z nichž ani jeden není člen hlava.

U **subordinačních endocentrických** kompozit je vztah mezi členy “hlava-komplement (přísluvečné určení specifikací)”, např.: *sala giochi*.

U **subordinačních exocentrických** kompozit to jsou vztahy “přísudek-předmět”, např.: *portavivande*, “přísudek-přísluvečné určení”, např.: *buttafuori*, či vztah “předložka-substantivum”, např.: *senzalavoro*.

U **koordinačních** kompozit si jsou oba členy rovny. Nelze u nich určit modifikovaný element či element modifikátor. U této skupiny kompozit jsou dva členy vždy stejné gramatické kategorie.

---

⁸ ANTONIETTA BISELTO A SERGIO SCALISE, *The classification of compounds*, *Lingue e linguaggio*, 2005, IV.2., 319-332.

U **atributivních endocentrických kompozit** je mezi členy vztah “hlava-
atribut“, např.: *cassaforte*.

U **atributivních exocentrických kompozit** je jeden člen atribut, přičemž ale
ten druhý není hlava, např.: *pellerossa*.

Význam **exocentrických kompozit** není “uvnitř” kompozita, nelze odvodit z
jednoho či druhého členu kompozita, ale odkazuje k jinému subjektu. Pokud
porovnáme endocentrické kompozitum *vagone letto* a exocentrické kompozitum
buttafuori, kompozitum *vagone letto* obsahuje dva členy: *vagone* a *letto*.
Výsledný význam kompozita vyjadřuje druh jednoho ze členů kompozita, tedy
druh *vagone* (vagón) a to *lůžkový vagón*. Kompozitum *buttafuori* má také dva
členy: *butta* a *fuori*. Ovšem výsledný význam kompozita není ani jakýsi styl
vyhazování (*buttare*), či místo venku (*fuori*), výsledný význam odvolává k jinému
substantivu a to v tomto případě ke člověku, který “vyhazuje ven” a je to tedy
“vyhazovač”. To samé platí pro všechna exocentrická kompozita, *il portalettere*
není druh *portare* (nošení), ani druh *lettera* (dopisu), ale je to osoba, která ty
dopisy nosí, tedy listonoš. Proto nikdy nemůžeme v exocentrických kompozitech
určit hlavu, jelikož nikdy není jeden člen nadřazen druhému, neurčuje rod, ani
výsledný význam kompozita.

U některých exocentrických kompozit funguje princip integrované
metonymie⁹. Spočívá v tom, že za jistých okolností lze použít k referenci k nějaké
entitě výraz, který odkazuje jen k části dané entity. Proto stejně tak jako lze říci,
že *Giorgio ha la pelle abbronzata* - Jiří má opálenou pleť, je možné říci i *Giorgio
é abbronzato* - Jiří je opálený, ale *Giovanna si é messa la crema* - Jana si nanesla
krém, nelze nahradit výrazem *Giovanna é cremata* - Jana je nakrémovaná.

---

⁹ Kleiber, G – *Problèmes de sémantique. Polysémie en questions*, Villeneuve d’Ascq: Presses
Universitaires du Septentrion, 1999, str. 99, cit. v: PAVEL ŠTICHAUER – *Tvoření slov v současné
italštině*, v tisku, str. 85.

Integrovaná metonymie spočívá v tom, že některé části mohou charakterizovat celek, pokud ty části platí, či jsou výrazné pro celek. Opálená pleť je výrazná pro celou postavu, ale nakrémovaný obličej ne. Proto některá kompozita, jako např. *senzatetto* nebo *belvedere* jsou bezpochyby exocentrická, ale *pellerossa* či *visopallido* jsou metonymickými výrazy a mohli bychom je nejspíše zařadit i do endocentrických kompozit.

Endocentrická kompozita jsou charakteristická tím, že u nich lze vždy určit člen hlava, popř. mají dvě hlavy (*cassaforte*, *poeta-pittore*).

Přehled rozdělení kompozit s příklady:

Koordinační		Subordinační		Atributivní	
endocentrická	exocentrická	endocentrická	exocentrická	endocentrická	exocentrická
[N+N] _N <i>attore - scrittore</i>	[N+N] _N <i>Emilia- Romagna</i>	[N+N] _N <i>vagone ristorante</i>	[Ad+N] _N <i>fuoricampo</i>	[A+N] _N <i>gentiluomo</i>	[N+A] _N <i>pellerossa</i>
[A+A] _A <i>dolceamaro</i>	[V+V] _N <i>parapiglia</i>	[Ad+A] _A <i>maleducato</i>	[P+N] _N <i>dopobarba</i>	[N+A] _N <i>camposanto</i>	[A+N] _N <i>buonamano</i>
	[A+A] _N <i>pianoforte</i>		[A+V] _N <i>belvedere</i>		
	[N+N] _A <i>terra terra</i>		[Ad+V] _N <i>viavai</i>		
	[N+vl.jm] <i>bagnomaria</i>		[V+Ad] _N <i>posapiano</i>		
			[V+A] _N <i>cascamorto</i>		
			[V+Č] _N <i>scassaquindici</i>		
			[Č+N] _N <i>mille foglie</i>		
			[předl.synt] _N <i>capodoglio</i>		
			[N+Ad] _N <i>centravanti</i>		
			[V+N] _N <i>portalettere</i>		
			[P+N] _{Ad} <i>anzitempo</i>		

Z této tabulky je zřejmé, že nejen nominální kompozita se dají takto dělit, ale že existují i adjektivální či adverbialní kompozita, která mohou být subordinační, koordinační, exocentrická či endocentrická. Kombinace substantiva a adjektiva, tedy atributivní kompozitum, dá však vždy výslednou gramatickou kategorii substantivum.

Nyní se zaměřím na jednotlivé skupiny kompozit, nejprve takových, jejichž výsledná gramatická kategorie je substantivum, neboli nominální kompozita.

6. Nominální exocentrická kompozita

Nominální exocentrické kompozitum je substantivum skládající se ze dvou slov, jejichž spojení odkazuje k nějakému jinému subjektu. Jsou buďto subordinační nebo koordinační.

6.1. Nominální subordinační exocentrická kompozita

U exocentrických kompozit subordinačních neplatí to, co u kompozit endocentrických, tedy, že jeden člen funguje jako hlava a je tedy nadřazen členu druhému. Přesto se mohou dělit na subordinační a koordinační, protože buďto je mezi nimi doplňující vztah, nebo si jsou rovni.

6.1.1. Nominální subordinační exocentrická V+N kompozita

Těchto kompozit je mezi exocentrickými subordinačními nejvíce. Jejich charakteristika, která je odlišuje od ostatních typů kompozit subordinačních, spočívá v tom, že mají druhý člen substantivum, které sloveso vyžaduje jako předmět přímý. Nikdy nelze vytvořit kompozitum ze členů V+N, mezi kterými by byl jiný vztah, jako třeba predikát-přísluvečné určení (*porta a scuola - portascuola**), subjekt-predikát (*donna si pettina - pettinadonna**), nebo predikát-nelogický komplement (*lavare allegria-lavalleghria**).

Tato kompozita byla v centru pozornosti lingvistů zabývajících se románskými jazyky již od druhé poloviny 19. století. Především se snažili odůvodnit formu verbálního členu, neboť například formy *scaccia*, *spargi*, *copri* atd. v kompozitech *scacciapensieri*, *spargisale*, *coprifasce*, mohou být interpretovány jako (a) imperativ 2. osoby jednotného čísla, (b) přítomný

indikativ 3. osoby jednotného čísla, (c) verbální téma¹⁰. Někteří lingvisté považovali slovesný tvar za přítomný čas indikativu, což může být přijatelné pro kompozita typu *portalettere*, ale nelze tím vysvětlit *-i* u kompozit typu *spremiagrammi*. Zde se spíše nabízí názor, že jde o imperativ, konkrétně je nazýván imperativem „neaktualizovaným“.¹¹ Má formu imperativu, ale sémanticky imperativem není¹².

Tyto formace patří mezi nejproduktivnější exocentrické formace. Mohou být významově buďto činitelskými jmény (tzn., že významem je substantivum odkazující k životnému činiteli) nebo instrumentálními jmény (tedy názvy strojů, nástrojů, zařízení). Jsou to převážně struktury sloveso+předmět přímý, výjimečně se můžeme setkat s kompozity se strukturou sloveso+příslovce, viz. níže. S rozvojem technologie přibývají kompozita, která dříve neexistovala, jako *asciugacapelli* či *tagliacarte* atp., proto není vyloučeno, že v budoucnu bude přibývat těchto kompozit pro pojmenování strojů či předmětů, které dnes neexistují. I proto je tato skupina kompozit stále produktivní: v budoucnu se můžeme setkat s kompozity typu *lavamacchine**, či *portagioventú**, nebo *cercamine**, atp. V této skupině kompozit převažují kompozita se slovesy, jejichž význam je spíše obecný, jako *portare*, *coprire*, *salvare*, *lavare*, *contare*. Jan Radimský¹³ pořídil vzorek 150 verbonominálních kompozit (z let 1980 – 1999), z čehož vyplývá mimo jiné to, že převažují kompozita s významem instrumentálním (asi 70 %). Pořádek členů je vždy V+N, nikdy ne opačný, tedy N+V, neboť opisuje přirozený pořádek slov ve větě v italštině, tedy SVO, ačkoliv je možné říci *Ho portato le scarpe* a také *Le scarpe le ho portate*, ale v kompozitu to nelze (*portalettere* – *lettereporta**)

---

¹⁰ RAINER, GROSSMANN – *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen: Niemeyer, 2004, str. 45.

¹¹ *ibid.*, str. 45.

¹² *ibid.*, str. 45.

¹³ RADIMSKÝ J., *Les composés italiens actuels*, Disertační práce, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2005, kap. 3.2.1 – cit. v: PAVEL ŠTICHAUER, *Tvoření slov v současné italštině*, v tisku., str. 75.

V některých kompozitech se může vyskytovat to samé sloveso, ale jednou je výsledkem činitelské jméno a podruhé instrumentální (*portalettere, rompiscatole* versus *portaspilli, rompighiaccio*). Některá kompozita tohoto typu mohou být zároveň činitelská a zároveň instrumentální, záleží na kontextu, jako např. *lavapiatti, portabagagli* (stroj i osoba).

Existují sporadické výjimky, jako *batticuore, battiscopa, marciapiedi*, kde substantivum se zdá být vnějším argumentem (subjektem) slovesa. Některá z těchto kompozit mají interpretaci „aktivity“, jako např. *ammaina/alzabandiera* - spouštění/vytahování vlajky, odpovídají *ammainare* a *alzare la bandiera*, jiná mohou být viděna jako „místa“, jako např. *puntaspilli* je předmět, do kterého jsou zabodávány špendlíky, nebo *posacenere* je předmět, do kterého se oklepává popel. V každém případě se jedná již o neproduktivní formace.

Mnohým formacím V+N jako *mangiafumo, pigliatutto, lasciamissili, lavatesta, levapunti, mangiasoldi, marcapiano, parafiamma* je přisuzována (např. v DISC) kategorie adjektiva. Používají se jako adjektivum a přijímají tedy rod substantiva, ke kterému se vztahují. Například kompozitum *mangiafumo* bylo již od vytvoření používáno jako apozice substantiva *candela*, proto je mu přisuzována kategorie adjektiva a kromě toho je ženského rodu, stejně jako substantivum *candela*. Občas tato adjektiva se strukturou V+N připouštějí také stupňování (*dalla Torre Eiffel c'è la vista più mezzafiato di tutta Parigi* – z Eifelovy věže je výhled, který bere dech nejvíce z celé Paříže).

Zde jsem se snažila vytvořit seznam exocentrických subordinačních kompozit V+N na základě slovníků SABATINI, COLETTI - *Dizionario della lingua italiana*, Rizzoli, Larousse S.p.A., 2006 a JAROSLAV ROSENDORFSKÝ - *Italsko-český slovník*, Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1991. Některá z nich mají český ekvivalent, některá se musí přeložit pomocí opisu. Některá mají strukturu V+ člen +N:

<i>abbracciabosco</i>	zimolez
<i>abbracciatutto</i>	pomocník
<i>accalappiacani</i>	pohodný, ras; svůdce
<i>accattabrighe</i> <i>attaccabrighe</i> <i>attaccalite</i>	svárlivec
<i>accatafieno</i>	vidle
<i>accattapane</i>	žebrák
<i>acchiappacani</i>	ras
<i>acchiappafarfalle</i>	sítka na motýly
<i>acchiappamosche</i>	mucholapka; lenoch
<i>acchiappanuvoli</i>	větroplach
<i>accendigas</i>	plynový zapalovač
<i>accendisigaro</i>	cigaretový zapalovač
<i>affondamine</i> <i>portamine</i> <i>posamine</i>	minonoska
<i>alzacristallo</i>	zařízení k otevírání či zavírání okének v automobilu
<i>alzagola/vola</i>	čírka (druh ptáka)
<i>alzavalvola</i>	zařízení ke zvedání záklopky válce motoru
<i>ammainabandiera</i>	spouštění vlajky
<i>appendiabiti</i>	ramínko na oblečení
<i>appendigonna</i>	speciální ramínko na sukně
<i>appoggiacapo/ testa</i> <i>poggiacapo</i>	opěradlo
<i>appoggiaferro</i>	část žehlicího prkna k odkládání žehličky

<i>appoggiamano</i>	speciální pomůcka pro malíře k držení ruky
<i>ariciabaffi</i>	nástroj z 18. stol. na kroucení knírů
<i>arriaciaburro</i>	kráječ másla
<i>arriaciacapelli</i>	kulma
<i>arruffapopolo</i>	podněcovatel nepokojů
<i>asciugacapelli</i>	fén
<i>asciugabiancheria</i>	sušička na prádlo
<i>asciugamano</i>	ručník
<i>aspirapolvere</i>	vysavač
<i>assestacovoni</i>	samovazač
<i>attaccabottoni</i>	dotěra
<i>attaccapanni</i>	věšák
<i>azzeccagarbugli</i> <i>mangiacarte</i>	pokoutní advokát
<i>baciamano</i>	políbení ruky
<i>baciapile/santi</i>	svatoušek
<i>basa/barramina</i>	železná tyč na hloubení děr pro miny
<i>battibecco</i>	šarvátka
<i>batticarne</i>	palička na maso
<i>cambiatensione</i>	měníč napětí
<i>cambiamonete/valute</i>	směnárník
<i>cantafavola</i>	bajka, nudné povídání
<i>cantastorie</i>	písničkář
<i>cascamorto</i>	nápadník
<i>cavalcavia</i>	nadjezd
<i>(s)colabrodo</i>	polévkový cedník
<i>(s)colapasta</i>	cedník na těstoviny
<i>contachilometri</i>	tachometr

<i>contagiri</i>	počítač obrátek
<i>contagocce</i>	kapátko
<i>contametri</i>	zařízení na kameře, které počítá kolik metrů filmu bylo již promítnuto
<i>contaminuti</i>	zařízení na hodinách, které po uplynutí nastaveného času začne zvonit,
<i>contapallini</i>	zařízení, které počítá náboje
<i>contapassi</i>	krokoměr
<i>contarighe</i>	řádkovač (u psacího stroje)
<i>contascatti</i>	zařízení na telefonu, které počítá počet provolaných jednotek
<i>contasecondi</i>	stopky
<i>contastorie</i>	chvástal
<i>copiafatture</i>	registr vydaných faktur
<i>copialettere</i>	kopírovací lis
<i>copribagliaio</i>	víko zavazadlového prostoru
<i>copribusto</i>	živůtek
<i>copricolorifero/radiatore/ termosifone</i>	ozdobný kryt na topení
<i>copricandela</i>	kabelová koncovka
<i>copricanna</i>	příkrývka hlavně pistole
<i>copricapo</i>	pokrývka hlavy
<i>copricatena</i>	chránič řetězu
<i>copricostume</i>	plážové oblečení
<i>coprifasce</i>	zavinovačka
<i>coprifiamma</i>	ocelová součástka na střelné zbrani k ochraně proti vzplanutí střelného prachu

<i>coprifilo</i>	těsnění dveří
<i>coprifiltro</i>	kryt filtru
<i>coprifuoco</i>	zákaz vycházení
<i>coprigiunto</i>	pokrytí spoje dvou součástí
<i>coprilegno</i>	chrániče holí
<i>copriletto</i>	pokryvka
<i>coprimacchia</i>	prostírání
<i>coprimaterasso</i>	pokryvka matrace
<i>coprimorsetti</i>	kryt svorkovnice
<i>coprिमozzo</i>	kryt na kola automobilu
<i>copriorecchie</i>	čelenka chránící uši před zimou
<i>copripiatti/vivande</i>	poklop na pokrmy
<i>copripiedi</i>	polštář k zahřátí nohou v posteli
<i>copripiumone</i>	cícha
<i>copripudende</i>	oblečení některých primitivních národů
<i>copripunto</i>	látka zakrývající švy
<i>copririsvolto</i>	záložka podél zapínání na vnitřní straně oděvu
<i>coprisella</i>	povlak na sedadlo kola či motocyklu
<i>copritastiera</i>	látka zakrývající klávesnici u klavíru, počítače, atp.
<i>copritavolo</i>	ubrus
<i>copriteiera</i>	látkový povlak na čajovou konvici k zamezení úniku tepla
<i>copritetto</i>	pokryvač

<i>copritovaglia</i>	látka zakrývající oltář
<i>corrimano</i>	zábradlí
<i>dosacaffè</i>	speciální nádoba na kávu
<i>dosaspaghetti</i>	speciální nádoba k odměření špaget
<i>dosazucchero</i>	cukřenka
<i>girarrosto</i>	otáčivý rožeň
<i>girasole</i>	slunečnice; safír
<i>fendinebbia</i>	mlhovka
<i>fermacalzoni</i>	svěrka na kalhoty, aby se při jízdě na kole nezašpinily či neroztrhly
<i>fermacapelli</i>	spona do vlasů
<i>fermacarte</i>	těžítko
<i>fermacarro</i>	zařízení k zajištění proti rozjetí vlaku
<i>fermacravatta</i>	svorka na kravatu k jejímu upevnění
<i>fermadeviatoio</i>	zařízení na znehybnění výhybky kolejí
<i>fermapiedi</i>	součást šlapky na kole k upevnění noh
<i>gabbasanti</i>	pokrytec
<i>gabbamondo/cristiani</i>	podvodník
<i>giracapo</i>	závrať
<i>giradischi</i>	gramofonové šasi

<i>giradito</i>	zhnisaný nehet
<i>giramondo</i>	světoběžník
<i>giratubi</i>	nástroj na šroubování trubíc
<i>giravolta</i>	zatačka
<i>gonfianuvoli</i>	náfuka
<i>grattacacia</i>	struhadlo
<i>grattacapo</i>	hlavolam
<i>grattacielo</i>	mrakodrap
<i>guardabarriere</i>	železniční hlídač
<i>guardaboschi/caccia</i>	lesník
<i>guardacaccia</i>	kontrolor honu
<i>guardacanapo</i>	kroužek na lanu na lodi který ho chrání před opotřebením
<i>guardacoste</i>	hlídkový člun
<i>guardacorporo</i>	zábradlí, za které se mohou zachytit pasažéři na lodi v případě rozbouřeného moře
<i>guardadighe</i>	dozorce na stavbě přehrady,
<i>guardafili</i>	revizní elektrotechnik
<i>guardafreni</i>	brzdař
<i>guardalinee/barriere</i>	hlídač trati
<i>guardamacchine</i>	hlídač parkoviště
<i>guardamano</i>	koš; lanové zábradlí
<i>guardamerci</i>	dohlížeč na vykládku a nakládku zboží z vagónů
<i>guardapalma</i>	chránič na dlaň při šití silných látek
<i>guardapinna</i>	druh koryše

<i>guardaparco</i>	hlídač parku
<i>guardapesca</i>	kontrolór při lovu ryb
<i>guardapetto</i>	ochrana hrudi dělníků pracujících s vrtačkou
<i>guardaportone</i>	vrátný
<i>guardaporto</i>	přístavní hlídka
<i>guardareni</i>	chránič na ledviny u středověkých brnění
<i>guardaroba</i>	šatna, šatnářka
<i>guardasala</i>	hlídač (v muzeu či nádražní čekárně)
<i>guardascambi</i>	výhybkář
<i>guardasigilli</i>	strážce pečeti
<i>guardaspalle</i>	osobní strážce
<i>guardaspiaggia</i>	plavčík
<i>guardastiva</i>	kontrolór nákladního prostoru na obchodní lodi
<i>guardavia</i>	svodidla
<i>guardavivande</i>	poklop na potraviny
<i>infilaperle</i>	speciální nit na perly
<i>lanciamine/bombe/torpedini</i>	vrhač bomb
<i>lanciafiamme</i>	plamenomet
<i>lanciasiluri</i>	minomet
<i>lanciamissili</i>	odpalovací zařízení
<i>lanciarazzi</i>	raketomet
<i>lavapiatti</i>	umývač nádobí; myčka na nádobí

<i>lavastoviglie</i>	myčka nádobí (stroj); pomocná síla v kuchyni
<i>lavavetri</i>	umývač oken
<i>macinacaffé</i>	mlýnek na kávu
<i>macinacolori</i>	zařízení, které míchá barvu do oleje
<i>macinapepe</i>	mlýnek na pepř
<i>mangiabambini/cristiani</i>	strašák
<i>mangiaformiche</i>	mravenečník
<i>mangiafuoco</i>	chvástal; polykač ohně
<i>mangiaminestre/pane/pagnotte/polenta</i>	darmožrout
<i>mangiamoccoli</i>	bigotní věřící
<i>mangianastrì/cassette</i>	kazetový magnetofon
<i>mangiadischi</i>	diskman
<i>mangiafagioli</i>	nemotorný člověk
<i>mangiapagnotte</i>	prospěchář
<i>mangiapane</i>	příživník
<i>mangiapatate</i>	lenoch
<i>mangiapelli</i>	druh kožojeda (brouka)
<i>mangiapolenta</i>	osoba, která jí často polentu (používá se to jako narážka na Italy ze severu, hl. z Lombardska a Benátska)
<i>mangiapopoli</i>	tyran
<i>mangiapreti</i>	nepřítel kněží
<i>mangiapreti</i>	zatvrzelý protiklerikál
<i>mangiaragni</i>	druh vrabce

<i>mangiarospi</i>	vodní užovka
<i>mangiasapone</i>	přívlastek, který seveřané dávají jižanům
<i>mangiasego</i>	člověk, který rád jí hodně maštěná jídla
<i>mangiasoldi</i>	výherní automat
<i>mangiatutto</i>	jedlík; rozhazovač
<i>mangiauomini</i>	výhrůžník (v mužském rodě); svůdkyně (v ženském rodě)
<i>mangiavento</i>	plachta na zadním stožáru
<i>marcapezzi</i>	osoba, která označuje zboží v obchodě
<i>marcapiano</i>	značení na venkovní zdi domu, kde končí jednotlivá poschodí
<i>marcapunto</i>	pomůcka ševce k děrování bot ve tvaru ozubeného kolečka
<i>marcatempo</i>	časoměřič
<i>massaggiagengive</i>	guma na žvýkání pro děti, kterým rostou zuby
<i>mettibocca</i>	všetečka
<i>mettifoglio</i>	zařízení na vkládání papíru do tiskárny
<i>mettimale/scandali</i>	svárlivec
<i>mettitutto</i>	kuchyňská skříň pro všechno
<i>montacarichi</i>	nákladní výtah
<i>montavivande</i>	výtah (restaurační)
<i>montapanna</i>	šlehač
<i>nutriciglia</i>	kosmetický přípravek na výživu řas
<i>parafiamma, spegnifiamma</i>	náčiní na přikrytí střelných zbraní

<i>parafango</i>	blatník
<i>paragocce</i> <i>salvagocce</i>	kapátko
<i>parapetto</i>	zábradlí
<i>passabanda</i>	pásmová propust
<i>passacaglia/gallo</i>	španělský tanec
<i>passacarte</i>	zaměstnanec schopný dělat jen velmi jednoduché úkony
<i>passacavo/filo</i>	elektrický vodič
<i>passafili</i>	nástroj k navléknutí nitě do jehly
<i>passafilm</i>	kontrolor filmů v půjčovně kinofilmů
<i>passamano</i>	řetěz
<i>passamontagna</i>	pletená čepice
<i>passanastro</i>	krajka s očkami, kam se navléká stuha na dekoraci
<i>passapatate</i>	mačkadlo na brambory
<i>passaparola</i>	hra (na šeptanou)
<i>passaporto</i>	cestovní pas
<i>passatempo/scacciapensieri</i>	zábava
<i>passatutto/verdura</i>	lis na zeleninu
<i>passavivande</i>	výdejní okénko z kuchyně do jídelny
<i>passavolante</i>	záložní voják ve starověkých vojskách
<i>pesabambini</i>	speciální váha na novorozence
<i>pesafiltro</i>	skleněná nádobka na vážení papírových filtrů

<i>pesalatte</i>	nástroj k měření hustoty mléka
<i>pesalettere</i>	poštovní váha na dopisy k zjištění ceny poštovného
<i>pesapersone</i>	osobní váha
<i>piantagrane</i>	rýpal
<i>pigliamosche</i>	druh rostliny či ptáka
<i>pigliasciami</i>	pytel na chytání včelího roje
<i>pigliatutto</i>	hrabivý člověk
<i>poggiapiedi</i>	stolička na opření nohou
<i>portacqua</i>	nosič vody
<i>portaaghi/spilli</i> <i>puntaspilli</i>	jehelníček
<i>portaattrezzi</i>	vozidlo, jehož podvozek je uzpůsoben k převážení zemědělských nástrojů
<i>portabagagli/pacchi</i>	nosič zavazadel
<i>portabandiera/iseгна/stendardo</i>	vlajkonoš
<i>portabastoni</i>	stojan na hole
<i>portabiancheria</i>	koš na prádlo
<i>portabiglietti</i>	pouzdro na doklady
<i>portabollo</i>	pouzdro na známky, kolky apod.
<i>portabombe</i>	nosič bomb u vojenského letadla
<i>portaborse</i>	poskok
<i>portaborracce</i>	cyklista, který má za úkol při závodu obstarat pití pro kapitána družstva
<i>portaborse</i>	poskok
<i>portabottiglie</i>	přenoska na láhve

<i>portaburro</i>	nádoba na máslo
<i>portacenere</i> <i>posacenere</i>	popelník
<i>portachiavi</i>	kroužek na klíče
<i>portacappelli</i>	krabice na klobouky
<i>portacarta</i>	držák na toaletní (či jiný) papír
<i>portacarte</i>	pouzdro obsahující papíry, dokumenty, dopisy apod.
<i>portacartucce</i>	pouzdro na náboje
<i>portacassette</i>	přenoska na kazety
<i>portacenere</i>	popelník
<i>portaceste</i>	osoba, která nosí zavazadla hercům u divadelní společnosti
<i>portachiavi</i>	kroužek na klíče
<i>portacipria</i>	puďřenka
<i>portacolori</i>	závodník (hlavně cyklistický), který závodí v barvách nějakého družstva
<i>portacravatte</i>	ramínko na kravaty
<i>portacroce</i>	nosič kříže
<i>portadischi</i>	skříňka na gramofonové desky; album
<i>portadolci</i>	mísa na zákusky
<i>portaerei</i>	letadlová loď
<i>portaelicotteri</i>	loď k převážení helikoptér
<i>portaferiti</i>	nosič zraněných
<i>portafiaccole</i>	kovový stojan na pochodně či svícný
<i>portafiammiferi</i>	krabička na zápalky

<i>portafiaschi</i>	nádoba na přenos láhví na víno
<i>portafiasco</i>	stolní koš na láhev na víno
<i>portafilo</i>	zařízení tkalcovského stavu, které drží předitivo v potřebné pozici
<i>portafiori</i>	speciální nádoba na řezané květiny
<i>portafoglio</i> <i>portamonete</i>	peněženka
<i>portafortuna</i>	amulet pro štěstí
<i>portafotografie</i>	album na fotografie
<i>portafrutta</i>	mísa na ovoce
<i>portafusibili</i>	speciální pouzdro na pojistky
<i>portaghiaccio</i>	nádoba na kostky ledu
<i>portagioielli/gioie</i>	skříňka na šperky
<i>portagiornali/riviste</i>	rám na noviny/časopisy
<i>portagomitolo</i>	nádoba na klubka vlny
<i>portaimmondizie/rifiuti</i>	nádoba na odpadky
<i>portaimpronta</i>	nástroj, s kterým zubaři snímají otisky zubů
<i>portaincenso</i>	nádoba na (chrámové) kadidlo
<i>portainnesto</i>	pláně
<i>portalampada</i>	objímka
<i>portalettere</i>	listonoš
<i>portamantelli</i>	pytel na šaty
<i>portamatita</i>	železná násadka na příliš krátkou tužku
<i>portamatite/lapis</i>	penál na tužky
<i>portamina</i>	patentní tužka
<i>portamissili/razzi</i>	válečná loď určená ke střelbě raket

<i>portamorso</i>	kožený pás držící koňské udidlo
<i>portampole</i>	nádobka na olej
<i>portamunizioni</i>	voják, který převáží munici
<i>portamusica</i>	stojan na noty
<i>portaobiettivi</i>	podpěra výměných objektivů v optickém přístroji
<i>portaombrelli</i>	stojan na deštníky
<i>portaordini</i>	posel
<i>portapane</i>	košík na chléb
<i>portaparola/voce</i>	mluvčí; tlampač
<i>portapenne</i>	pouzdro na pera
<i>portapezzo</i>	plocha u opravárenského stroje, kde se upravuje součástka, na které se pracuje
<i>portapipe</i>	pouzdro na dýmky
<i>portapiatti</i>	stojan na talíře
<i>portaposate</i>	pouzdro (nádobka) na příbory
<i>portapunta</i>	podpěrka vrtačky u opravárenského stroje
<i>portarifiuti</i>	nádobka na odpadky
<i>portarinfuse</i>	loď převážející nezabalené zboží, převážně nerosty či obilniny
<i>portaritratti</i>	stojánek nebo rámeček na fotografie
<i>portariviste</i>	skříňka na časopisy
<i>portarocchetto</i>	kolíček, na který se navíjí nit z cívky u šicích strojů
<i>portarossetto</i>	pouzdro na rtěnku

<i>portasanta</i>	druh vápencovitého mramoru
<i>portasapone</i>	pouzdro na mýdlo
<i>portascarpe</i>	botník
<i>portasci</i>	pouzdro na lyže
<i>portasciugamano</i>	věšák na ručníky
<i>portascope</i>	nádoba na košťata
<i>portascopino</i>	nádoba na štětku na WC
<i>portasfiga</i>	nositel smůly
<i>portasigarette/sigari</i>	pouzdro na cigarety
<i>portaspada</i>	pochva meče
<i>portaspazzolini</i>	pouzdro na kartáček na zub
<i>portastechini</i>	schránka na párátka
<i>portatessere/documenti</i>	pouzdro na dokumenty
<i>portastendardo</i>	praporečník
<i>portatovagliolo</i>	speciální taška k oddělenému ukládání jednotlivých ubrusů
<i>portauovo</i>	kalíšek na vejce
<i>ortautensili</i>	nosník s nářadím u průmyslových strojů
<i>portavalori</i>	zaměstnanec banky, který přenáší peníze, cenné papíry apod.
<i>portavasi</i>	stojan na květiny
<i>portavivande/pranzi</i>	jídlonož; košík na talíře
<i>posacavi</i>	vůz, který pokládá a opravuje telegrafické či telefonické kabely
<i>posacenere</i>	popelník
<i>posamole</i>	nádoba u krbu na kleště na uhlí

<i>posaombrelli</i>	stojan na deštníky
<i>posatubi</i>	stroj či osoba, která pokládá potrubí
<i>prestavoce</i>	dabující herec
<i>puntapiedi</i>	opěradlo na nohy
<i>puntasecca</i>	speciální způsob tisku
<i>rompicapo</i>	hlavolam
<i>rompicollo</i>	větroplach
<i>rompighiaccio</i>	ledoborec
<i>rompionde</i>	vlnolam
<i>rompiscatole/tasche</i>	otrava, dotěra
<i>rompizolle</i>	zemědělec
<i>rovinafamiglie</i>	člověk, který rozvrací rodiny
<i>rubacuori</i>	svůdník
<i>rubamazzo/monte</i>	karetní hra
<i>saldaconti/o</i>	účtárna
<i>salvafiaschi</i>	proutěný obal na láhve
<i>saltafossi</i>	říční loďka
<i>saltaleone</i>	pružina
<i>saltamartino</i>	neposeda; cvrček
<i>salvaconodotto</i>	průvodní list
<i>salvafiaschi</i>	proutěný obal na láhve
<i>salvagente</i>	záchranný pás
<i>salvadanaio</i>	pokladnička
<i>salvaguardia</i>	bezpečnost
<i>salvamotore</i>	motorový jistič
<i>salvamuro</i>	prkenný sokl
<i>salvapunte</i>	chránítko
<i>salvastrella</i>	totem
<i>salvasuola</i>	plíšek (na boty)
<i>salvatacco</i>	podkůvka (na podpatku)
<i>sbucciapatate</i>	škrabka na brambory

<i>scacciacani</i>	dětská pistole
<i>scacciamosche</i>	plácačka na mouchy
<i>scaldacqua/bagno</i>	ohříváč vody
<i>scaldabanchi</i>	zlobivý a nepozorný žák
<i>scaldaletto</i>	termofofor
<i>scaldamani</i>	nádoba na zahřátí rukou; dětská hra
<i>scaldamotori</i>	předehříváč motorů
<i>scaldamuscoli</i>	speciální oděv pro sportovce při tréninku
<i>scaldapanche</i>	lenoch
<i>scaldapiedi</i>	ohřívadlo na nohy
<i>scaldavivande/piatti</i>	ohříváč pokrmů
<i>scaricabarioli</i>	hra, při které se navzájem zvedají dva lidé držící se za zády zkříženými pažemi
<i>scaricafulmine</i>	blesková pojistka
<i>scaricalasino</i>	hra pro děti
<i>scavezzacollo</i>	pád střemhlav; ztřeštěnec
<i>schiacciaforaggi</i>	lis na píci
<i>schiaccianoci</i>	louskáček na ořechy
<i>schiacciapatate</i>	mačkadlo na brambory
<i>scendiletto/bagno</i>	předložka před postelí/vanou
<i>sciacquabudella</i>	slabé víno
<i>sciacquadita</i>	nádoba na omývání prstů během jídla
<i>scioglilingua</i>	jazykolam
<i>scolabottiglie</i>	zařízení na odkapání lahví
<i>scolafiaschi</i>	opilec
<i>scolafritto</i>	nádoba na odkapání oleje ze smaženého jídla

<i>scolapiatti</i>	odkapávač na talíře
<i>scolaposate</i>	odkapávač na přibory
<i>scuotipaglia</i>	vytrásadlo slámy
<i>segnacarte/libro</i>	záložka
<i>segnacaso</i>	pádová předložka
<i>segnaccento</i>	psaný přízvuk
<i>segnachiavi</i>	přívěsek na klíče
<i>segnalinee</i>	pomezni rozhodčí
<i>segnaposto</i>	značení obsazených míst na schůzích, kongresech, ve vlaku apod.
<i>segnaprezzo</i>	cenovka
<i>segnapunti</i>	ukazatel skóre
<i>segnatasse</i>	doplatní známka
<i>segnatempo</i>	měřič času
<i>segnavia</i>	turistická značka
<i>segnavento</i>	větrník
<i>serrapiedi</i>	opěradlo na nohy
<i>sgombracantine</i>	vyklížeč sklepů
<i>sgombraneve</i>	sněžný pluh
<i>spalaneve</i>	člověk či vůz na odklizení sněhu
<i>sparachiodi</i>	nástroj na zatloukání hřebíků
<i>spargicolata</i>	model vrcholového kůlu
<i>spargipepe</i>	pepřenka
<i>spargipolvere</i>	poprašovač
<i>spargitalco</i>	víčko nádoby se zásypem
<i>spargizucchero</i>	cukřenka
<i>spargisale</i>	slánka
<i>spartiacque</i>	rozvodí

<i>sparifiamma</i>	dírky, kterými uniká zapálený plyn na sporáku
<i>spartifuoco</i>	(železná) opona
<i>spartineve</i>	sněhový pluh
<i>spartisemi</i>	zemědělský stroj na sklizeň vína
<i>spartitraffico</i>	refýž; dělicí pás (dálnice)
<i>spartivalanghe</i>	zábrana u horských domů proti lavinám
<i>spaventapasseri</i>	strašák v poli
<i>spazzacamino</i>	komíník
<i>spazzaforno</i>	pometlo
<i>spazzamare</i>	plavidlo, které čistí moře od nečistot
<i>spazzamine</i>	minolovka
<i>spazzaneve</i>	sněhový pluh
<i>spremi frutta</i>	lis na ovoce
<i>spremi limoni/agrumi</i>	mačkátko na citróny/citrusové plody
<i>spruzzabiancheria</i>	rozprašovač vody na prádlo při žehlení
<i>sputasenna/sentenze</i>	rozumbrada
<i>stiracalzon/pantaloni</i>	dřevěný lis na kalhoty
<i>stiramaniche</i>	nářadí na žehlení rukávů
<i>straccadenti/ganasce</i>	druh velmi tvrdých sušenek
<i>stracciafoglio</i>	poznámkový blok
<i>succiacapre</i>	lelek
<i>succiamele</i>	hubilen
<i>succianespole</i>	hňup
<i>succiasangue</i>	vydřiduch
<i>tagliacque</i>	část pilířů mostu ke zmírnění tlaku vody

<i>tagliabordo</i>	srp na kosení okrajů travnatých ploch
<i>tagliaborse</i>	kapsář
<i>tagliaboschi</i>	dřevorubec
<i>tagliacarne</i>	řezačka na maso
<i>tagliacarte</i>	nůž či řezačka na papír
<i>tagliacerchio</i>	zakončení tyčky kompasu
<i>tagliacetrioli</i>	struhadlo na okurky
<i>tagliacircuito</i>	pojistka
<i>tagliacorrente</i>	odpojovač
<i>tagliaferro</i>	řezadlo na kov
<i>tagliafiamme</i>	tlumič plamene
<i>tagliafieno</i>	řezačka na píci
<i>tagliafili</i>	kleště na drát
<i>tagliagole</i>	vrah
<i>tagliamare</i>	vnější část lodě, která rozráží vodu
<i>tagliapasta</i>	nástroj na krájení těstovin
<i>tagliarete</i>	špičatá tyč na lodi sloužící k ničení válečných nástrah (např. železných sítí)
<i>tagliacalli</i>	pemza
<i>tagliafuoco</i>	požární zeď
<i>taglialegna</i>	dřevorubec
<i>tagliapietre</i>	kameník
<i>tagliarottami</i>	nůžky na kovový odpad
<i>tagliasiepi</i> <i>tosasiepi</i>	nůžky na stříhání živého plotu
<i>tagliasigari</i>	náčiní na řezání špiček cigaret
<i>tagliastracci</i>	řezačka hadrů
<i>tagliatubi</i>	řezačka na trubky
<i>tagliaunghie</i>	kleštičky na nehty
<i>tagliauova</i>	kráječ na vajíčka

<i>tagliavento</i>	hlavice střely
<i>tagliavetro</i>	řezačka skla
<i>tagliazole</i>	náčiní k orbě
<i>tenticatena</i> <i>tiracatena</i>	napínák řetězu
<i>tendicinghia</i>	napínák řemenu
<i>tendicollo</i>	vložka do límce
<i>tendifilo</i>	napínač drátu
<i>tendifune</i>	napínač lana
<i>tendiscarpe</i>	napínák na boty
<i>tergicristallo</i>	stěrače u automobilu
<i>tergilunotto</i>	stěrač na zadním skle automobilu
<i>tirabaci</i>	kadeř
<i>tirabozze/prove</i>	obtahovací lis
<i>tirabracc</i>	kleště
<i>tirachiodi</i>	kleště na vytahování hřebíků
<i>tirafilo</i>	zařízení šicího stroje, kterým prochází nit'
<i>tirafondo</i>	velký šroub používaný v dřevařství
<i>tiraforme</i>	náčiní používané ševcem na řezání formy boty
<i>tiralatte</i>	odsávačka (mateřského) mléka
<i>tiralinee</i>	rýsovací pero
<i>tiralingua</i>	náčiní lékaře k zadržení jazyka při zákrocích v ústní dutině
<i>tiraloro</i>	zlatník
<i>tiramantici</i>	šlapač měchů
<i>tirapiedi</i>	přísluhovač

<i>tirapugni</i>	ocelové kroužky na prsty za účelem zasadit někomu ránu
<i>tirastivali</i>	zouvák
<i>tirasuole</i>	náčíní ševce k uhlazení kůže bot
<i>tiratappi/turaccioli</i>	vývrtka
<i>tornaconto</i>	výhoda
<i>trinciacarne</i>	strojek na mletí masa,
<i>trinciaerbalforaggi</i>	řezačka na píci
<i>trinciapaglia</i>	řezačka na slámu
<i>trinciapolli</i>	nůžky na krájení drůbeže
<i>trinciatuberi</i>	krouhačka bulevnin
<i>tritacarne</i>	mlýnek na maso
<i>tritachiaccio</i>	strojek na drcení ledu
<i>tritarifuti</i>	drtič odpadků
<i>tritatarufi</i>	řezač lanýžů
<i>tritattutto</i>	kuchyňský strojek
<i>vendifrottole</i>	lhář
<i>vendifumo</i>	chvástal
<i>vuotaborse</i>	marnotratník
<i>vuotamele</i>	kuchyňské náčiní, s kterým se odstraňuje jaderník jablek, hrušek apod.
<i>vuotapentole</i>	nenasyta
<i>vuotazucchine</i>	kuchyňské náčiní, k odstraňování vnitřní části cuket

Existují i kompozita V+V+N : *tergilavacristallo* - stěrač, který utírá i omývá sklo, *tergilavalunotto* - to samé ale na zadním skle automobilu.

Ve skupině kompozit V+N můžeme nalézt také formace sémanticky lexikalizované jako *fabbisogno* - předběžný rozpočet a *falegname* - truhlář.

Existují i exocentrická kompozita N+V, která mohou fungovat jako substantiva i jako adjektiva: *nullafacente* (lenoch, líný) a *nullatenente* (nuzák, nuzný), která již ale nejsou produktivní.

6.1.2. Subordinační exocentrická kompozita tvořena dalšími slovními druhy

Subordinační exocentrická kompozita vznikají i spojením jiných slovních druhů, konkrétně:

-V+Ad : *buttafuori* – vyhazovač, *cacasotto* – strašpytel, *passafuori* – střešní trám, který podpírá římsu, *posapiano* – louda, *tagliafuori* – obranná akce v basketbalu, *tirataridi* – opozdilec; člověk co rád chodí pozdě spát, *vogavanti* – veslař;

-V+A: *cacasodo* – nafoukanec, *cascamorto* - nápadník, *passaalto* – horní propust, *passabasso* – dolní propust, *passafino* – pruh látky všitý do oblečení k zakrytí stehů, *passatutto* - strojek na pasírování;

-V+Č: *scassaquindici* – lidová italská hra;

-N+N: *albspina* – hloh, *aghifoglia* – jehličnan, *boccaporto* – palubní otvor, *caciocavallo* – druh tvrdého jihoitalského sýra, *capolinea*- konečná stanice, *capolista* – osoba na prvním místě v seznamu, *capopagina* - začátek stránky, *capotavola* - čelo stolu, nebo zvláštní druh židle, *capoverso* – odstavec *ferragosto* – svátek na Nanebevzetí, *grillotalpa* – krtonožka, *madreperla* – perlorodka, *madrecicala* – larva cikády, *mazzapicca* – dvousečná sekera, *mazzapicchio* – beranidlo, *montepremi* – výherní suma peněz, která se rozdělí mezi výherce, *pallavolo* - volejbal, *pallacanestro/pallabase* – basketbal, *pallacorda* – míčová hra (podobná tenisu), *pallamaglio* – kriket, *pallamano* – házená, *pallamuro* – starodávná míčová hra, *pallanuoto* – vodní pólo, basketbal,¹⁴ *pappagallo* – papoušek, *palafitta* – kolová stavba, *piedipiatti* – agent policie, *porcospino* – dikobraz, *retroterra* – zázemí, *spinapesce* – druh výstavby nebo vyšívání připomínající svý tvarem rybí kost, *zappacavallo* - plečka. Do této skupiny bych zařadila i kompozita *capobastone*, *capocollo* a *capocielo*. První kompozitum

---

¹⁴ Tato kompozita jsou redukcemi syntagmat (*palla a volo*, *palla a mano* atp.)

znamená „*vedoucí rajónu mafie*“, jedná se o člověka, který vykonává povinnosti vedoucího mafie, ale vztah s „holí“ není jasný; *capocollo* je uzenina a vztah mezi dvěma jmény není evidentní stejně jako v *capocielo*, což je v některých kostelech baldachýn pověšený nad hlavním oltářem;

-Č+N: *mille / cento piedi* - stonožka, *mille foglie* – krémový řez;

-předložkovým syntagmatem: *bellimbusto* – švihák, *cantimbanco* – potulný zpěvák, *capodanno* – Silvestr, *capodoglio* – vorvaň, *messinscena* - inscenace, *piscialetto* – počůránek, *saltimbanco* – komediant, *saltimbocca* – jednohubka, *saltimpalo* – červenka;

-N+Ad: *centravanti* – střední útočník;

-Ad+N: *avantiletera* -předtištěná stránka nanečisto, *avanscoperta/corpo/guardia* (kde *avan* je místo „*avanti*“) – průzkum/ výstupek, předvoj, *beneplacito* - usnesení, *fuoribordo* – motorový člun, *fuoribusta* – neoficiální platba, *fuoricampo* – out, *fuoriclasse*-vynikající, *fuoricorso* – stažený z oběhu, *fuorigildo/gioco* - ofsajd, *fuoricombatimento* – knokaut, *fuorilegge* – vypovězenec, *fuoripasto* - svačina, *fuoriprogramma* – nepředvídaný, nedomluvený program, *fuoriquote* – člověk výjimečně přijatý do určité skupiny lidí ačkoli neodpovídá požadavkům výběru, *fuorisacco* – balíček určený k přímému převzetí, *fuoriserie* – luxusní vůz, *fuoristrada* – terénní vůz, *fuoruscita* – unikání, *oltrefrontiera* – na druhé straně, *oltremare* – zámoří, *sopraccapo* – nesnáž, *sopraccassa* – plášť hodinek, *sopracielo* – baldachýn, *sopracciglio* – obočí, *soprannome* – přezdívka, *sottofascia* – zásilka v křížové pásce;

-P+N: *dopobarba* - voda po holení, *dopocena* - čas po večeři, *dopodomani* - pozítří, *dopoelezioni/voto* - povolební období, *dopofestival* - čas strávený po festivalu, *dopoguerra* - poválečná doba, *dopolavoro* - rekreace, *dopopartita* -čas po právě odehraném zápase, *dopopranzo* - časné odpoledne, *doposci* – oblečení,

které lyžaři nosí po lyžování, *doposcuola* – školní družina, *doposole* – (krém atp.) po opalování, *dopoteatro* – zábava, nebo čas strávený po odchodu z divadla, *senzadio* – neznaboh, *senzalavoro* – nezaměstnaný, *senzapatria* – běželec, *senzatetto/casa* - bezdomovec, *sopraccapo* – nuda, otrava, *sopraccielo* – baldachýn, *sopracciglio* – obočí, *sopracoda* – část těla ptáků nad ocasem, *sopracollo* – velmi těžký náklad, *sopralluogo* – místní ohledání, *sopraluce* – okénko nad dveřmi, *sopramano* – druh stehu, *sopravvento* – výhoda, *sottoascella* – opěra podpaží, *sottobicchiere* – podšálek, *sottobottiglia* – dno, *sottogola* – řemínek u přilby, *sottopiede* - spodní část nohy, *sottoscala* – prostor pod schodištěm, *sottovaso* – podnos;

-A+V: *belvedere* – vyhlídka;

-Ad+V: *viavai* – chození sem a tam, *benvolere* – náklonnost;

I mezi italskými příjmeními můžeme nalézt mnoho exocentrických kompozit¹⁵, např.: *Bevilacqua*, *Linguadoca*, *Pigliapoco*, apod.

---

¹⁵ viz <http://www.cognomix.it>

6.1.3. Rod a množné číslo nominálních subordinačních exocentrických kompozit

Kompozita V+N jsou většinou mužského rodu, až na výjimky: *la batticoda*, *la giravola*, *la salvaguardia*, *la salvastrella*. Tato kompozita mění v množném čísle druhý člen: *le batticoda*, *le salvaguardie*, atd.

Některá kompozita V+N mohou být jak ženského, tak mužského rodu, jako *il/la acchiappacani*, *il/la acchiappanuvoli*, *il/la attaccabrighe*, *il/la baciapile*, *il/la battifiacca*, *il/la lavavetri*, *il/la portacqua*, *il/la guardabarriere* atd. Jsou to kompozita vyjadřující osobu vykonávající nějakou činnost, která může být logicky ženského či mužského rodu. Tato kompozita jsou v množném čísle neměnná: *gli acchiappacani*, *i guardabarriere* atd. Až na výjimky, kdy je kompozitum ženského rodu neměnné a mužského rodu měnné: *il/la rompicollo* – *le rompicollo/i rompicolli*, *il/la salvagente* → *i salvagente/i*, *le salvagente*, *il/laguardaroba* → *i guardarobi*, *le guardarobe*. Pak existují kompozita tohoto typu, která mohou být ženského či mužského rodu a mění podle toho v jednotném čísle koncovku a v množném čísle se pak mění druhý člen, nebo zůstávají neměnná: *il battilano*, *la battilana* → *i battilani*, *i battilana*, *le battilana*.

Některá exocentrická kompozita V+N mají v množném čísle dva tvary, jako např. *il baciavano* → *i baciavano* nebo *i baciamani*, *il salvagente* → *i salvagente* nebo *i salvagenti*, *il cacciavite* → *i cacciavite* nebo *i cacciaviti*.

Dále jsou mezi nimi kompozita, která v množném čísle mění druhý člen, jako např.: *il copricapo* → *i copricapi*, *il salvatacco* → *i salvatacchi*, *il rompicollo* → *i rompicolli*, *il portafoglio* → *i portafogli*.

Většina kompozit této skupiny je ale v množném čísle neměnná. Jsou to hlavně ta kompozita, jejichž druhý člen je substantivum v množném čísle, jako např.: *il copripiatti* → *i copripiatti*, *il guardaboschi* → *i guardaboschi*, *l'attaccabottoni - gli attaccabottoni*, *il mangianastri* → *i mangianastri*.

Některá pak mají odlišné množné číslo, pokud jsou v jednotném čísle mužského rodu a odlišné pokud jsou rodu ženského, jako např.: *la guardaroba* → *le guardarobe* a *il guardaroba* → *i guardaroba*, *il salvagente* může mít v množném čísle *i salvagenti* i *i salvagente*, ale *la salvagente* je v množném čísle neměnné: *le salvagente*.

Kompozita exocentrická V+Ad, pokud se jedná o osoby, mohou být opět jak ženského, tak mužského rodu, jako např. *il/la buttafuori* nebo *il/la posapiano*. V množném čísle jsou vždy neměnná: *il buttafuori* → *i buttafuori*, *il vogavanti* → *i vogavanti*.

Kompozitum V+A *il cascamoto* (*i cascamorti*) může být výjimečně i v ženském rodě: *la cascamorta*, v tom případě by mělo plurál *le cascamorte*. Jinak jsou kompozita této skupiny většinou mužského rodu a v množném čísle neměnná: *il passatutto* → *i passatutto*.

Kompozita *la pallavolo* e *la pallacanestro* jsou ženského rodu a v množném čísle jsou neměnná. Na rozdíl od kompozit *la madreperla* a *la palafitta*, která jsou také ženského rodu, ale v množném čísle mění druhý člen: *le madreperle* a *le palafitte*. Kompozitum *il/la grillotalpa* pokud je v mužském rodě, v množném čísle je pak neměnné, pokud je v ženském rodě, mění se druhý člen kompozita: *i grillotalpa*, *le grillotalpe*. Kompozitum *la capopagina* tvoří plurál *le capopagine*, kompozitum *il capolinea* je v plurálu neměnné, popř. tvoří méně frekventovaný plurál *i capilinea*. Kompozitum *il capotavola* tvoří plurál *i capitavola*. Kompozitum *il capobastone* může tvořit plurál jak *i capibastone*, tak *i*

capobastoni. Kompozitum *il capocielo* tvoří plurál *i capocieli*. Kompozitum *il capocollo* tvoří plurál *i capocolli*.

Ostatní exocentrická kompozita N+N jsou mužského rodu a v množném čísle jsou buďto neměnná, jako *il piedipiatti* → *i piedipiatti*, *il retroterra* → *i retroterra*, nebo mění druhý člen: *il boccaporto* → *i boccaporti*, *il ferragosto* → *i ferragosti*.

Kompozitum *centravanti* může být ženského i mužského rodu a v množném čísle je neměnné.

Kompozita skládající se z předložkového syntagmatu+podstatného jména mohou být ženského i mužského rodu, jako např. *il/la fuoriclasse*, *il/la fuoricorso*, *il/la fuorilegge*. Nebo jsou rodu mužského, jako např. : *il bellimbusto*, *il saltimbanco*, *il fuoricampo*, *il fuorimano*; či ženského: *la messinscena*, *l'avantilettera*, *l'avanscoperta*.

Kompozitum *il belvedere* je mužského rodu a může být v plurálu neměnné i se může měnit: *i belvedere/i belvederi*.

Kompozitum *il pianoforte* je mužského rodu a v plurálu mění tvar druhý člen: *i pianoforti*.

Kompozitum *il/la falegname* může být ženského či mužského rodu, zatímco *il fabbisogno* pouze mužského. Obě dvě tato kompozita mění v množném čísle druhý člen: *i falegnami*, *i fabbisogni*.

6.2. Nominální koordinační exocentrická kompozita

Opět jsou charakteristická tím, že nemají hlavu, stejně jako všechna exocentrická kompozita. Ale v případě koordinačních kompozit si jsou dva členy rovny, například *Austria-Ungheria* (Rakousko-Uhersko) byla oblast, do které spadalo jak Rakousko, tak Uhersko, celek se nerovná ani jednomu členu kompozita, má svůj význam pouze pokud tyto dva členy stojí vedle sebe a oba dva mají stejnou hodnotu, jeden není podřízen druhému. V tom se liší od subordinačních exocentrických kompozit. Od koordinačních endocentrických kompozit se samozřejmě liší v tom, že v případě koordinační endocentrické složeniny např. *viaggio lampo* se jedná o druh cesty, ale v případě *Austria-Ungheria* se nejedná o druh Rakouska. Do koordinačních kompozit vstupují vždy dvě stejné lexikální kategorie.

Do této skupiny kompozit patří :

a) kompozita, která se vytvářejí spojením vlastních jmen, jako *Alsazia-Lorena*, *Friuli-Venezia-Giulia*, *Emilia-Romagna*, *Massa-Carrara*, *Austria-Ungheria* nebo vyjadřují politické strany, jako *centrodestra* - středopravice, *centrosinistra* - středolevice. Dva členy kompozita zůstávají vždy dobře rozeznatelné.

b) kompozita, jejichž členy opět zůstávají odděleny, ale jejich zvláštností je to, že se nikdy nemohou vyskytovat sami, ale vyžadují třetí element, o který se opřít, pak teprve nabírají na významu: *governo-sindacati* - odbory vláda → *vertenza governo-sindacati* - pře odborů a vlády, *madre-figlio* - matka-syn → *rapporto madre-figlio* - vztah matky a syna, *polizia-manifestanti* - policie-manifestanti → *compromesso polizia-manifestanti* - dohoda mezi policií a manifestanty, *stato-regioni* - stát-regiony → *relazione stato-regioni* - vztah mezi státem a regiony, *mente-cervello* - mysl-mozek → *correlazione mente-cervello* - souvztažnost mezi myslí a mozkem, *giovani-vecchi* - mladí-staří → *problemi giovani-vecchi* - problémy mezi mladými a starými.

Ale vztah „mezi“ není jediný vztah, který se může vytvořit mezi substantivem na první pozici a koordinačním kompozitem na pozici druhé. Například v kompozitu *analisi costi-profitti* - analýza nákladů a výnosů, je vztah specifikace, stejně jako *dipartimento scuola-educazione* - oddělení pro školu a výchovu. Je velmi složité určit lexikální kategorii těchto formací, protože, ačkoli fungují jako modifikátory slova, které je hlavou, nemají adjektivní vlastnosti.

Malý je počet kompozit nominálních se strukturou Ad+V jako *benestare* a *benessere* (blahobyt), která již nejsou produktivní.

Dalšími exocentrickými koordinačními kompozity jsou následující kompozita:

-N+N : *acquavite* – pálenka, *barbacane* – hradba se střílnami, *barbabietola* – řepa, *barbagianni* – sova pálená, *capogatto* – nemoc dobytka, *nord-est* – severovýchod, stejně jako všechna ostatní kompozita skládající se ze dvou světových stran;

-V+V: *andirivieni* - shon, *battisoffia* - tréma, *bagnasciuga* - část břehu omývaná mořem, *battibecco* - hádka, *dormiveglia* - polospánek, *fuggi-fuggi* – zmatek, panika, *lecca-lecca* - lízátko, *mangia mangia* - nečestný výdělek, *parapiglia/piglia piglia* - zmatek, *pigia-pigia* - tlačnice, *saliscendi* - závora, *saltabecca* - kobyłka, *tagliacuce* - šicí stroj, který zároveň stříhá látku a lemuje ji, *tagliasfoglia* - náčiní na krájení těstovin, *tiramolla* - nerozhodnostnerozhodný člověk, *tiratira* - flirt, *toccasana* - univerzální lék;

-N+vlastní jméno: *bagnomaria* - způsob ohřívání jídla;

-A+A: *pianoforte* – klavír;

U těchto kompozit se opět nedá říci, který ze dvou členů je hlava, oba dva členy si jsou rovny a výsledný význam kompozita se nerovná ani jednomu ze členů kompozita. Jako například *barbacane*, což není ani druh vousu (*barba*), ani druh psa (*cane*), ale pouze spojením těchto dvou slov získáme zcela jiný význam celého kompozita.

6.2.1. Rod a množné číslo nominálních koordinačních exocentrických kompozit

Rod kompozita je určen členem nalevo, jak si můžeme ověřit na kompozitech, která obsahují dva termíny různého rodu: *il Friuli-Venezia-Giulia*. Politická strana, neboli *il partito*, je mužského rodu: *il centrodestra/sinistra*.

Množné číslo kompozita typu *Austra-Ungheria* samozřejmě netvoří, politické strany jsou v množném čísle neměnné: *il centrodestra* → *i centrodestra*.

Kompozita *il benestare* a *il benessere* jsou mužského rodu, ale *benessere* se v množném čísle mění: *i benesseri*. Kompozita *il barbacane* a *il barbagianni* jsou mužského rodu, *il barbacane* mění v plurálu drhý člen: *i barbacani*. *La barbabetola* je rodu ženského a v množném čísle má tvar *le barbabetole*.

Všechna kompozita V+V jsou mužského rodu a v množném čísle neměnná, jako *il dormiveglia* → *i dormiveglia* atp., až na případ *la battisoffia*, který je ženského rodu a dokonce se v množném čísle mění na *le battisoffie*.

6.3. Nominální atributivní exocentrická kompozita

Atributivní kompozita mohou mít pouze strukturu adjektivum+podstatné jméno či naopak. Jsou to kompozita, kde adjektivum nějakým způsobem charakterizuje, blíže přibližuje substantivum. Patří mezi ně tato kompozita:

-N+A: *acquaforte* - lučavka, *acquamarina* - akvamarín, *acquapendente* - svah, *acquatinta* - akvatinta, *barbablú* - nelida, *barbaforte* - ředkev, *barba nera* - druh kalendáře s pranostikami apod., *barbarossa* - druh hroznového vína, *capomorto* - odpad průmyslové výroby, *caposaldo* - opěrný bod, *crocerossa* - červený kříž, *gambacorta* - opozdilec, *manomorta* - církevní statky, *manonera* - tajná sekta, která fungovala v Evropě na konci 19. a začátku 20. století, *montebianco* - dezert z uvařených kaštanů s mlékem ozdobený šlehačkou, *moscacieca* - hra na slepou bábu, *pellerossa* - rudoch, *piazzaforte* - pevnost, *sanguemisto* - kříženec, *testa rasata* - skinhead, *visopallido* – běloch;

-A+N: *altomare* - širé moře, *bassofondo* - společenská spodina, *belladonna* - rulík, *Biancaneve* - Sněhurka, *biancofiore* - starodávňý tanec, *biancosegno* - úpis podepsaný in bianco, *biancospino* - hloh, *buonuscita* - odstupné, *buonamano* - spropitné, *buonanima* - dobrák, *buonafede* - důvěra, *buonagrazia* - zdvořilost, *buonalana* - dareba, *destrimano* - pravák, *granturco* - kukuřice, *lungomare* - cesta podél moře, *malafede* - lstivost, *mezzacalzetta/cartuccia* - nedůležitý či neschopný člověk, *mezzaluna* - kolébka, *mezzapunta* - speciální obuv na tanec, *mezzasega* - člověk malého vzrůstu či schopností, *mezzatacca* - bezvýznamný člověk, *mezzosangue* - kříženec, *nerofumo* - saze, *purosangue* - čistokrevník, *rasoterra* - přízemní střela, *verderame* - měděnka.

6.3.1. Rod a množné číslo nominálních atributivních exocentrických kompozit

Atributivní kompozita exocentrická jsou velice zajímavá tím, že tvoří často více tvarů množného čísla, nebo se u nich mění v množném čísle jeden člen jako by se jednalo o endocentrické kompozitum. Je to dáno nejspíše tím, že tato kompozita jsou na hranici mezi exocentrickými a endocentrickými kompozity, (viz kap. 5)

Co se týká rodu, některá mohou být jak ženského, tak mužského rodu.

Kompozitum *il pellerossa* je mužského rodu. Slovník Sabbatini Coletti uvádí, že v plurálu má tvary *i pellirossa* nebo *i pellirosse*, slovník Rosendorfský naopak uvádí, že je v plurálu neměnné. Vyhledávač www.google.it uvádí všechny tyto tvary a dále i tvar *i pellirossi*¹⁶.

La barbarossa tvoří plurál *le barberosse*, *barbanera* může být jak v ženském tak mužském rodě a je v plurálu neměnné, *gambacorta* může být také ženského i mužského rodu, v množném čísle je neměnné, *la manomorta* tvoří plurál *le manimorte*, *la manonera* tvoří plurál *le manonere*, *l'acquamarina* tvoří plurál *le acquemarine*, *caposaldo* → *i capisaldi*, *l'acquaforte* → *le acqueforti*, *la piazzaforte* → *le piazzeforti*, *il barbablú* zůstává neměnné *i barbablú*, *barbaforte* může být ženského i mužského rodu, *il barbaforte* tvoří plurál *i barbaforti*, *la barbaforte* → *le barbaforti*, *la buonuscita* → *le buonuscite*, *il biancospino* → *i biancospini*, *il granturco* → *i granturchi*, *il nerofumo* se vyskytuje pouze v singuláru, *il beneplacito* → *i beneplaciti*, *il lungomare* → *i lungomari*, *purosangue* může být mužského i ženského rodu, v množném čísle je neměnné: *i/le purosangue*, *il verderame* tvoří plurál *i verderame* či *i verderami*.

---

¹⁶ <http://www.google.it/search?hl=cs&q=i+PELLIROSSI> – našel 171 000 případů *i pellerossa*, 17 900 případů *i pellirosse*, 11 100 případů *i pellirossa* a 40 případů *i pellirossi*.

7. Nominální endocentrická kompozita

Nominální endocentrické kompozitum je substantivum vytvořené ze dvou členů, z nichž vždy alespoň jeden je hlava a určuje rod a význam kompozita. Jsou buďto subordinační, nebo koordinační.

7.1. Nominální subordinační endocentrická kompozita

Jak jsem již zmínila výše, subordinační kompozita jsou ta kompozita, jejichž členy mezi sebou mají nějaký vztah. Někdy vztah vyjadřuje jednoduše specifikaci (bližší určení), jako v *capostazione*, což můžeme definovat jako „vedoucí stanice“ a *fondovalle*, což znamená „dolní část údolí“; jindy musí být ale vztah vyjádřen pomocí parafráze, jako v *pesce-spada* - „ryba s nosem podobným meči“, *giornale-panino* - „dvoje noviny prodávané dohromady, že vypadají skoro jako obložený chléb“, *treno merci* - „vlak určený k převozu zboží“ atd.

Formace N+N jsou ze všech endocentrických nejvíce produktivní. Mají buďto hlavu vlevo, těch je většina, např. *pescespada*, nebo mají hlavu vpravo, jako např. *fruttivendolo*.

7.1.1. Nominální subordinační endocentrická kompozita s hlavou nalevo

Mezi tato kompozita patří např.: *agenzia stampa* - tisková kancelář, *cartacarbone* - kopírovací papír, *cartapeccora* - pergamen, *mezzomarinaro* - člunový hák, *pescemartello* - kladivoun, *pescespada* - mečoun, *pesceragno* - ostnatec, *vagone letto* - lehátkový vůz, *treno merci* - nákladní vlak, *sala giochi* - herná, *ufficio acquisti* - nákupní kancelář, *busta paga* - výplatní sáček, *uccello mosca* - kolibřík, *radio pirata* - nelegalizované rádio, *teatro-tenda* - divadlo pod stanem. Jsou nazývána kompozity determinativními¹⁷, u nichž člen napravo specifikuje člen, který ho předchází: *pescemartello* je ryba charakteristická svým tvarem těla jako kladivo, *vagone letto* je ten vagón mezi ostatními ve vlaku, ve kterém jsou lůžka, atd.

V podstatě se kompozita tohoto typu mohou tvořit docela volně, pokud mezi dvěma členy může vzniknout sémantický vztah jakéhokoli typu. Volnost tvoření nicméně nemůže být srovnávána s tou, která existuje v jazycích jako angličtina, holandština či němčina, které dovolují formace členů také tam, kde to není v italštině možné (např. angl. *toyshop*, it. *negozio di giocattoli* - obchod s hračkami).

Dále v italštině existují kompozita N+N, v nichž první člen hlava je substantivum vyjadřující barvu a druhý člen substantivum, které tu barvu k něčemu přirovnává a tím ji blíže charakterizuje, jako: *verde bottiglia/mare* - zelená lahvová/mořská barva, *giallo limone* - žlutá citronová barva, *nero fumo* - kouřově černá barva, *grigio perla* - perleťově šedivá barva, *rosso fuoco* - červená ohnivá barva. Tato kompozita mohou fungovat i jako přídavná jména: *una gonna giallo crema* - krémově žlutá sukně.

---

¹⁷ Ten Hacken, 1994:38; Olsen 2001, 898 – cit. v: M.GROSSMANN, F. RAINER – *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen – Niemeyer, 2004, str. 40.

Rainer, Grossmann¹⁸ řadí mezi subordinační kompozita dále i kompozita typu *trasporto latte* - přeprava mléka, *riparazione gomme* - oprava pneumatik, *trasporto rifiuti* - odvoz odpadků, *controllo passaporti* - pasová kontrola, *raccolta francobolli* - sbírka známek, *oggetto ricordo* - suvenýr, *onda radio* - rádiová vlna, *decreto legge* - vládní nařízení.

Podle nich se jedná o formace, které se nacházejí na hranici mezi kompozity a syntagmaty. Pokud je podřídíme syntaktickým testům, zjistíme, že členy nehlava jsou syntakticky nepoužitelné, viz (10):

(10)

a. <i>trasporto latte</i>	- Di quale trasporto ti occuperai oggi? * Di quello latte? - *É latte il trasporto di cui ti occuperai oggi?
b. <i>decreto legge</i>	- * Quale decreto stai studiando? Quello legge?
c. <i>prima visione</i>	- * É prima la visione che stai guardando?

To nám dovoluje zařadit tyto formace mezi kompozita. Povolují ale vnitřní modifikaci (*rivendita tabacchi nazionali* – prodej národních tabáků, *trasporto rapido latte* – rychlý dovoz mléka), která není přípustná v ostatních kompozitech (**treno veloce merci*). Proto asi nebude nikdy možné přesně určit jejich kategorii.

Dalšími zajímavými formacemi, které není jednoduché zařadit, jsou formace skládající se ze tří slov, z nichž dvě tvoří kompozitum: *direzione ufficio acquisti* je „*direzione dell'ufficio acquisti*“ - ředitelství prodejny, *divieto scarico materiali* je interpretováno jako „*divieto di scarico materiali*“ – zákaz vykládky materiálu. V sekvenci jako *segreteria direzione ufficio vendite* - sekretariát ředitelství prodejny, je následující struktura: [*segreteria* [*direzione* [*ufficio vendite*]]] a hlava celého je první substantivum (*segreteria*).

---

¹⁸ M.GROSSMANN, F. RAINER – *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen - Niemeyer 2004, str. 41.

7.1.1.1. Nominální subordinační endocentrická kompozita se členem

capo-

Zvláštní skupinu tvoří kompozita, jejichž první člen hlava je substantivum *capo*. Může vyjadřovat:

a) osobu, která je vedoucí něčeho (= x je vedoucí y), jako *capostazione* (přednosta stanice), *capofamiglia* (hlava rodiny), *caposquadra* (vedoucí družstva), *capobanda* (vedoucí skupiny), *caporeparto* (vedoucí oddělení), atp.;

b) osobu, která je vedoucí něčoho (x je vedoucí mezi x^1 , x^2 , x^3 ...atd), jako *capoimpiegato* (vedoucí zaměstnanců), *capomacchinista* (vedoucí strojvedoucích), atd. Tento typ kompozita může být ale také koordináční, v případě, že např. *il capocuoco* (séfkučař) je zároveň vedoucí a zároveň kuchař. O subordinační kompozitum by se jednalo tedy pouze v případě, kdyby *capocuoco* byl vedoucí kuchařů, ale nevykonával by práci kuchaře;

c) to, co je mezi ostatními předměty výjimečné, prvotřídní (= hlavní x): např. *capolavoro* (mistrovské dílo), *capoluogo* (hlavní město).

Substantiva, která tvoří subordinační kompozita, mohou být užívána metonymicky, jako tomu je například v kompozitech *capostanza* a *capoufficio* v nichž členy nehlava *stanza* a *ufficio* metonymicky vyjadřují „skupinu lidí, kteří pracují v jedné místnosti nebo kanceláři“ a metonymický vztah je tedy typu „nádobu za obsah“. Může také vzniknout opačná situace, která nastává například u *vagone letto*, jehož vysvětlení je „vagón, který obsahuje kupé vybavené lůžky“, kde *letto* znázorňuje vztah „ obsah za nádobu“. Metonymie se může týkat také členu, který je hlavou, jako v konstrukcích typu *ufficio vendite/informazioni*, *stampa*, *viaggi* - kancelář - prodejna/informační kancelář/tiskárna/cestovní kancelář, kde se, stejně jako v předešlých případech, slovem *ufficio* rozumí „osoba, nebo skupina osob, které v té kanceláři pracují“.

7.1.2. Nominální subordinační endocentrická kompozita s hlavou napravo

Do této skupiny patří kompozita jako *aerosol/batterioterapia* - aerosolová/bakteriální terapie, *acquascivolo* - tobogán, *cacciabombardiere* - stíhací bombardér, *calciomercato* - fotbalový trh, *calcioscommesse* - fotbalové sázky, *filodiffusione* - rozhlas po drátě, *gasdinamica* - dynamika plynu, *nocepesca* - nektarinka, *piano bar* - bar s živou hudbou, *prima visione* - premiéra. Jedná se o formace, které mohou být vytvořeny velice snadno a mohou být také příležitostné jako *Auchan-mania/occasioni* - Auchan mánie /příležitosti.¹⁹ Kopírují strukturu kompozit germánských jazyků, zvláště němčiny a angličtiny, ale nejsou to kalky, neboť neodpovídají žádné paralelní cizí formaci.

Je také možné, že jde o rozšíření vzoru, který představuje neoklasická kompozice (viz kap. 13). Stejně jako jsou tvořena kompozita s neoklasickými elementy, do kterých se dostávají italská slova, jako např. *fotografia* → *fotomontaggio*, stejným postupem mohla vzniknout tato kompozita, tedy např. : *fotografia* → *discografia/calciomania* → *calciomercato*.²⁰

V některých případech člen nehlava má na poslední pozici spojovací samohlásku: *malariaioterapia* - léčení malárie, *musicomania* - mánie v hudbě, *fluidodinamica* - hydrodynamika, či se u něj vyskytuje eliminace slabiky (haplologie): *morfonologia* - morfonologie a *musicassetta* - kazeta s hudbou.

Kompozita jako *ferrovia* - železnice, *madrelingua* - mateřský jazyk, *madrepatria* - rodná zem, *borgomastro* - starosta města, *madrepatria* - otcina, *scuolabus* - školní autobus, se liší od předešlých z důvodu, že to jsou lexikální opisy, tedy byly vytvořeny překladem částí kompozita v cizím jazyce, z něhož

---

¹⁹ M.GROSSMANN, F. RANIER - *Formazine delle parole in italiano*, Tübingen - Niemeyer, 2004, str 42

²⁰ Viz PAVEL ŠTICHAUER - *Tvoření slov v současné italštině*, v tisku, str. 74.

převzaly i slovosled. Ačkoli by se mohlo zdát, že to jsou slova italského původu, není tomu tak. Většina těchto kompozit jsou kalky z němčiny, jako *Eisebahn* → *ferrovia*, *Muttersprache* → *madrelingua*, *Mutterland* → *madrepatria*, *Burgmeister* → *borgomastro*, *scuolabus* je kalk z anglického *schoolbus*.

Dále mají hlavu napravo kompozita, jejichž jejichž první člen má koncovku *-i* analogickou prvnímu členu latinského kompozita *sanguisuga* a druhý člen je *-vendolo*, derivát slovesa *vendere*, který se ale sám již nepoužívá, nachází se pouze v těchto formacích: *fruttivendolo* - prodavač ovoce, *pescivendolo* - prodavač ryb, *straccivendolo* - hadrář, *pollivendolo* - prodavač kuřat, *pennivendolo* - novinář, *erbivendolo* - zelinář, *lattivendolo* - mlékař. Tato kompozita již dnes nejsou produktivní, stejně jako kompozitum *panicuolo* - pekař, vyskytující se ve slovníku DISC také ve tvaru *panicuocolo*, které pochází ze středověké latiny a jeho druhý člen můžeme považovat za derivát slovesa *cuocere* (péci).

7.1.3. Rod a množné číslo nominálních subordinačních endocentrických kompozit

Rod těchto kompozit určuje převážně člen hlava, jako např. *il fruttivendolo*, *la madrelingua* atp.

Existují ale případy, kdy tomu tak není. Např. kompozitum *il calcio scommesse* je mužského rodu jednotného čísla, ačkoli člen hlava je ženského rodu množného čísla. Není snadné pochopit důvod této neshody, poněvadž logicky to jsou sázky (*le scommesse*) na výsledky fotbalu. Toto kompozitum je ale spíše chápáno jako „sektor fotbalu (*il settore del calcio*), který se zabývá sázkami“, a to nám vysvětluje jeho rod.

Dalším takovým případem je kompozitum *il fine-settimana* (víkend), kde je hlavou *la fine*, tedy slovo v ženském rodě a přesto je kompozitum rodu mužského. Nejspíše proto, že se jedná o kalk z angličtiny a je tedy mužského rodu, stejně jako *il weekend*. V množném čísle je toto kompozitum neměnné.

Co se týká množného čísla ostatních kompozit této skupiny, mění se člen hlava: *i pescimartello*, *i vagoni letto*, *le sale giochi* atd. Existují ale i kompozita, u kterých se mění v množném čísle druhý člen. Buďto jelikož jsou lexikalizované (*il cavolfiore* – *i cavolfiori*), nebo z důvodu frekvence užívání: *il pescecane* - *i pescecani*, i když se můžeme setkat i s plurálem *i pescicani*²¹, *il pescespada* má ale pouze plurál *i pescispada*. *Il pescegatto* tvoří plurál *i pescegatti*.

Při tvorbě množného čísla kompozit endocentrických s hlavou napravo se mění pouze člen hlavy: *gli acquascivoli*, *i vetrocementi*, *le aerosolterapie*.

---

²¹ <http://www.google.it/search?hl=cs&q=i+pescicani> – uvádí 40 800 případů použití tvaru *i pescecani* a 10 800 případů *i pescicani*

Při tvorbě množného čísla kompozit se členem *capo* - skupiny a) se mění pouze první člen kompozita: *i capigruppo*, *i capistazione*, zatímco u kompozit skupiny b) mění v množném čísle druhý člen: *i capocuochi*, *i capocontabili*, *i caporedattori*, atd. Vždy neměnná v množném čísle zůstávají ale kompozita se členem *capo* ženského rodu, pokud kompozitum vyjadřuje vedoucí někoho, něčeho, např. *la caporeparto* → *le caporeparto*, *la caposala* → *le caposala*, *la capoimpiegata* → *le capoimpiegata*, *la caporedattrice* → *le caporedattrice*. Kompozita typu c) mění v množném čísle také pouze druhý člen: *il capoluogo* → *i capoluoghi*, *il capolavoro* → *i capolavori*.

Kompozita vyjadřující barvu, se strukturou barva+N, jsou nesklonná: *un maglione verde mela* - svetr v barvě zeleného jablka, *tre sciarpe rosso mattone* - tři šály cihlové barvy.

7.2. Nominální koordinační endocentrická kompozita

Jsou hodně rozšířená na všech úrovních jazyka, ale především v novinářském stylu. Pro větší přehlednost se tato kompozita mohou dělit na apoziční a spojovací.²²

7.2.1. Nominální koordinační endocentrická kompozita apoziční

Apoziční kompozita jsou taková, kde slovo, které je hlavou, je následováno dalším slovem ve funkci apozice (přístavku): *edizione pirata* - nelegální tisk, *viaggio lampo* - krátká cesta, *parola chiave* - klíčové slovo, *discussione fiume* – zvolna probíhající diskuse, *candella mangiafumo* – nekouřící svíčka, *calcio balilla* – stolní fotbal, atd. Člen nehlava se vztahuje k nějakému objektu, který ho charakterizuje, jako např. *balilla* byla fašistická organizace chlapců ve věku od 8 do 14 let, tedy jakoby vojenská organizace v miniaturní podobě, stejně jako stolní fotbal je fotbal v miniaturní podobě.

---

²² MARIA GROSSMANN, FRANZ RAINER, *La formazine delle parole in italiano*, Tübingen: Niemeyer, 2004, str. 37.

7.2.2. Nominální koordinační endocentrická kompozita spojovací

Koordinační spojovací kompozita jsou taková kompozita, kde jsou dvě slova spojena kopulí, ačkoli není přítomna (*compravendita*). Mají dvě hlavy, nemůže se potvrdit sémantická přednost jednoho ze dvou slov a považovat druhé za modifikátora. Oba dva členy jsou současně modifikátory a modifikovanými.

Mohou se týkat:

(a) dvou profesí či rolí prováděných jednou osobou (*architetto-arredatore* - stavitel-bytový architekt, *studente-lavoratore* - student-pracující, *scrittore-regista* - spisovatel-režisér, *linguista-psicologo* - lingvista-psycholog, atd.);

(b) nástroje schopného provádět více prací (*pulitore-annaffiatore* - čistič- kropič, *misuratore-dosatore* - měřič-dávkovač, *filtrpressa* - filtrační lis);

(c) lokálu, který v sobě zahrnuje více aktivit (*bar-pasticceria* – bar-cukrárna, *ristorante-pizzeria* - restaurace-pizzerie, *caffé concerto* - kavárna-koncertní sál);
či mohou představovat:

(d) dvě aktivity, které se odehrávají zároveň (*compravendita* - nákup-prodej);

(e) dvě politicko-filozofická pojetí (*marxismo-leninismo* – marxismus-leninismus);

(f) speciální nádobu (*cassapanca* – truhla, *cassamadia* - moučnice);

(g) nábytek, či jinou součást bytu, která plní dvě funkce (*divano-letto* - rozkládací gauč, *portafinestra* - balkónové dveře);

(h) oblečení, které v sobě zahrnuje charakteristiky dvou druhů oblečení (*calzmaglia* – trikot);

(i) sloučeninu dvou potravin (*lattemiele* - mléko s medem; našlehaná smetana, *caffè(l)latte* - káva s mlékem), či jiných hmot (*cartone avorio* - slonovinový karton, *cartongesso* - sádrokarton, *ceralacca* - pečetní vosk, *cremortartaro* - vinný kámen, *clorofluorcarburo* - chlorofluorcarbíd, *ferro-cemento* - železobeton, *fibrocemento* – azbestocement, *fluorcarburo* – fluorokarbit, *gommalacca* - šelak, *gommapiuma* – pěnová guma, *laccamuffa* – lakmus, *lana-cotone* – vlna-

bavlna, *mercurocromo*²³ - sloučenina rtuti a chrómu, *radiocarbonio* - sloučenina radia a uhlíku, *vetrocera mica* – sklokeramika, *vetrocemento* - sklobeton);

(j) spojení dvou nebo více tvarů oblak (*cirrostrato* - vrstva oblak, *cumulonembo* - kupovitý oblak, *stratocumulo* - navrstvená oblaka).

Koordinační spojovací kompozita mohou být teoreticky utvořena od jakýchkoli dvojic slov, mezi kterými je možné vytvořit vztah koordinace.

U prvního členu kopulativního kompozita se může vyskytnout eliminace sufixu, jako *macinadosatore* - mlýnský dávkovač, *laringo-faringite* - zánět hltanu, *cantautore* - písničkář, *cesaropapismo* - vláda, kde vládne jedna osoba nad papežstvím; nebo *troncamento* více hlásek, které nejsou sufix, jako v kompozitu *frigobar* - lednice (většinou na hotelovém pokoji), kde *troncamento* vyloučilo hlásky - *rifero* (*frigo* je zkrácenina slova *frigorifero*); ve slovech *cartolibraio* a *cartolibreria* - papírnictví a knihkupectví v jednom, která znamenají „*cartolaio-libraio*“ a „*cartoleria-libreria*“, se *troncamento* týká sufixů *-aio* a *-eria*, ale zahrnuje i písmeno *l*, které odpadne od slova po *troncamento*.

V kompozitech *ricetrasmisione/trasmittente/trasmittitore* - radiové vysílání/vysílač/stanice se eliminace týká hlásek - *vitore* od slova *ricevitore*; v kompozitu *girobussola* - setrvačnickový kompas, od „*giroscopio bussola*“ vyloučí eliminace skupinu hlásek *-scopio*, v kompozitu *tragicommedia* - tragikomedie pocházejícího z „*tragedia-commedia*“ je eliminace skupiny hlásek *-edia* doprovázena vsuvkou spojovací samohlásky (*i* v tomto případě), která nepatří k žádnému ze dvou členů. Spojovací samohlásky je také koncová samohlásky v *laringo* a *cesaro* v kompozitech *laringo-faringite* a *cesaro-papismo*.

---

²³ První člen tohoto kompozita jakoby byl *mercurio*, zatímco by měl být *mercurio*. Je to dáno tím, že je to kalk z anglického kompozita *mercurochrome* - cit. v: MARIA GROSSMANN, FRANZ RAINER – *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen - Niemeyer, 2004. str. 37.

Kopulativní koordinace také tvoří formace nepoužitelné pro jiné kompoziční struktury, kompozita z více než dvou členů: *calciatore-attore-cantante* - fotbalista-herec-zpěvák, *attore-regista-produttore* - herec-režisér-producent, *bar-ristorante-pizzeria* - bar-restaurace-pizzerie, *camiceria-calzetteria-guanteria* - obchod s košilemi, punčochovým zbožím a rukavicemi; atd. Tato kompozita nemají také stálý pořádek slov, jako tomu je u ostatních kompozit, mohou tedy své členy libovolně přehazovat.

7.2.3. Rod a množné číslo nominálních koordinačních endocentrických kompozit

Kompozita typu *ristorante-pizzeria* na sebe berou rod levého členu, tedy *il ristorante-pizzeria*, ale *la pizzeria-ristorante*.

Navzdory souřadnosti se v množném čísle apozičních kompozit mění pouze první člen kompozita (*viaggi lampo, discussioni fiume, edizioni pirata, parole chiave* atd.) právě z důvodu přenesené interpretace druhého členu: cesta, která trvá krátce jako blesk; diskuse, která plyne jako řeka, atd. Můžeme ale nalézt i tvar plurálu, kde se mění oba dva členy: „*nei caffè concerti*“²⁴.

V množném čísle spojovacích kompozit se mění oba dva členy když mají stejný rod a jsou sklonné. (*lo scrittore-regista* → *gli scrittori-registi, la cassamadia* → *le cassemadie*). Samozřejmě zůstanou neměnná, pokud jsou vytvořena ze slov nesklonných (*il lattemiele* → *i lattemiele*), zatímco tvoří plurál pouze první člen, když je každé z nich jiného rodu: *il ristorante-pizzeria* → *i ristoranti-pizzeria, la pizzeria-ristorante* → *le pizzerie-ristorante*. Jestliže se k rozdílnosti rodu připojí nesklonnost členu hlava, který udává rod kompozita (jako např. v *il bar-pasticceria*) kompozitum je neměnné (*i bar-pasticceria*); množné číslo netvoří kompozita, která vyjadřují chemickou složeninu (*fluorocarburo, mercurocromo*), ale také kompozita jako *lana-cotone*, která vyjadřují nerozdělitelné spojení. První člen ale také nemusí tvořit plurál, jestliže je kompozitum ve stádiu lexikalizace (*cassapanche*) či je lexikalizováno (*arcobaleni, compravendite, chiaroscuri*).

---

²⁴ L. SERIANNI, *Grammatica italiana, italiano comune e lingua letteraria*, UTET libreria, Torino, 2005, str. 153.

V těchto formacích tvoří množné číslo pouze druhý člen kompozita (*cartolibrari, cantautori, macinadosatori, laringofaringiti, ricetrasmittenti*), pokud není slovo na druhé pozici neměnné v množném čísle (*i frigobar*).

7.3. Nominální atributivní endocentrická kompozita

Tato kompozita mají většinou hlavu nalevo, pokud adjektivum stojí za substantivem: *acquasanta* - svěcená voda, *camera oscura* - temná komora, , *cartavetrata* - smirkový papír, *cartone animato* - kreslený film, *giochi olimpici* - olympijské hry, *guardiamarina* - námořní hlídka, *nave spaziale* - vesmírná loď, *sabbie mobili* - tekuté písky, *scalemobili* - jezdící schody, *terracotta* - pálená hlína, *terraferma* - pevnina.

Pokud adjektivum stojí před jménem, mají většinou hlavu napravo: *altoforno* - vysoká pec, *altorilievo* - plastický reliéf, *bassotuba* - helikón, *primo attore* – protagonista, *prima ballerina* – primabalerína, *doppiofondo* - dvojité dno, *doppio senso* - dvojsmysl, *vanagloria* - marnivost, *pianterreno* - přízemí.

Formace jako *mezza festa* - poloviční slavnost, *bassorilievo* - basreliéf, *roccaforte/piazzaforte* - pevnost, *cassaforte* - trezor, *altoforno* - vysoká pec, jsou kompozita s hlavou napravo, která se interpretují zprava doleva. Adjektivum, které se nachází v pozici před substantivem, vymezuje substantivum zvláštním způsobem: *mezza festa* není poloviční oslava, ale znamená: „oslava pouze na půl dne“, *bassopiano* není nízká krajina, ale krajina málo zvednutá nad úroveň moře.

Některá z této skupiny kompozit fungují jako adjektiva i jako substantiva: *chiaroveggente* znamená jak jasnozřivý, tak jasnovidec, *alcolodipendente* – chronický alkoholik, závislý na alkoholu.

7.3.1. Rod a množné číslo nominálních atributivních endocentrických kompozit

Rod těchto kompozit určuje člen hlava, tedy *la nave spaziale*, *la vanagloria*, *l'altoforno*, *la terracotta* apod.

V plurálu těchto kompozit se většinou mění tvary obou dvou členů: *la cassaforte* → *le casseforti*, *l'acquaforte* → *le acqueforti*, *la terracotta* → *le terrecotte*. Kompozitum *il bassorilievo* může mít plurál *i bassorilievi* i *i bassirilievi*, stejně jako *la roccaforte* → *le roccheforti* i *le roccaforti*. *Il caposaldo* tvoří většinou plurál *i capisaldi*, můžeme se ale setkat i s tvarem *i caposaldi*. Výjimkou je *palcoscenico*, jenž tvoří plurál *palcoscenici*.

Spojení dvou či více slov ovšem nemusí vytvořit vždy jen substantivum. Existují tedy dále kompozita adjektivální, adverbialní, číslovkové, verbální.

8. Adjektivální kompozita

Patří sem koordinační kompozita vytvořená ze dvou adjektiv. Jejich členy mohou mít používanou formu, jako např.: *agrodolce* - hořkosladký, *dolceamaro* - sladkohořký, *salsiodico* - jodový, *biancoceleste* - bílomodrý, *cecoslovacco* - československý, *cristiano-sociale* - křesťansko-sociální, *dacoromeno* - dákorumunský, *sordomuto* - hluchoněmý; nebo mohou podlehnout: (a) eliminaci samohlásky: *biancazzurro* - bílomodrý, (b) eliminaci sufixu: *balt(ic)oslavo* - baltskoslovanský, *organ(ic)ometallico* - organickokovový, *dorso(ale)ventrale* - týkající se páteře a břicha, (kde se vyskytuje navíc spojovací samohlásky *o*), *ort(icol)ofrutticolo* - zelenino-ovocný, (c) haplogonii: *(eroi(co)comico* - hrdinsko-komický, *tragi(co)comico* - tragikomický, (d) vymázení sekvence: *ferrotranviario* - kolejový, kde bylo vymazáno *viario* (silniční).

Kompozita složená ze dvou adjektiv vyjadřujících barvy jsou obzvláště produktivní. Používají se především ve fotbalovém žargonu, přičemž barva zastupuje dres, ve kterém hráči hrají: *biancocelesti* - bílomodří (hráči družstva Lazio), *rossoneri* - červenočerní (hráči Milána), *rosaneri* - růžovočerní (hráči Palerma), atp.

Tato kompozita jsou interpretována, jako by byla mezi nimi spojka *a*, a jsou to koordinační kompozita se dvěma hlavami. Přestože u nich není žádný typ omezení, které by zabraňovalo převrácení členů, mají fixní pořádek slov.

Další adjektivální kompozita vyskytující se jen sporadicky jsou složená z příslovce a přídavného jména: *mal/ beneducato* - dobře/špatně vychovaný, *mal/benodorante* - páchnoucí/vonící, *mal /benfidato* - nespolehlivý/spolehlivý, *mal /bennato* - nevychovaný/mravný, *mal/bensano* - nemocný/ zdravý,

mal/bensicuro - nejistý / jistý, atd. Dochází u nich k eliminaci samohlásky *e* u slov *male* a *bene*, na rozdíl od *chiaroveggente* - jasnozřivý či *lungodegente* - dlouhodobě nemocný a *sempreverde* - nevadnoucí, kde k eliminaci nedochází.

Existují také adjektivální kompozita, která se skládají z barvy a adjektiva, jako *biancovestito* - oblečený do bílého, *blucerchiato* - fanda janovského fotbalového družstva Sampdoria, které má modré dresy. Je to tedy další případ kompozit s hlavou napravo.

Kompozita adjektivální s hlavou napravo jsou také *vasocostrittore/motore/dilatatore* - rozšiřující cévy, v kterých slova *costrittore*, *dilatatore*, *motore* jsou považována za adjektiva.

Dále jsou považovány za adjektiva nebo za adjektivální spojení konstrukce typu *aria-aria*, *terra-aria*, *acqua-terra*, které jsou používány dohromady se substantivem *missile*. Jedná se o exocentrická kompozita, protože ani *aria* ani *terra* ani *acqua* nejsou hlavou konstrukcí; tato substantiva ukazují výchozí bod a bod destinace rakety (*un missile terra-aria*, například je raketa, která je vypálena ze stanoviště na zemi, aby zasáhla určitý cíl - letadlo). Je docela složité přiřadit lexikální kategorii těmto formacím, protože, ačkoliv jsou považovány za adjektiva, nevykazují charakteristické vlastnosti adjektiv. Bylo by tedy snad vhodnější považovat je za jmenné konstrukce, které zastávají funkci apozice substantiva *missile*.

Zvláštní komentář si zaslouží kompozita typu *altoatesino* - jihotyrolský, *centroafricano* – středoafrický, *estremo/medio orientale* - z Dálného východu/ z Blízkého východu, *medio palatale* - předopatrový, *nazionalcomunista* – nacionálně komunistický, *liberalsocialista* - liberálně socialistický, atd. U těchto kompozit platí, že adjektivum na první pozici není významově vázáno na adjektivum, které ho následuje, ale na jméno, z něhož to adjektivum na druhé pozici je odvozeno. *Altoatesino* není vysoko tyrolský, ale pocházející z oblasti

nad údolím řeky Adige, vztahuje se tedy k substantivu Adige. *Centroafricano* může existovat pouze odvolává-li se na *centro dell’Africa*, *nazionalcomunista* vzniklo ze substantiva *nazionalcomunismo*, apod. Jsou to kompozita subordinační s hlavou napravo.

Dále sem patří kompozita *destro/sinistrogiro* - pravo/levotočivý, přičemž *giro* je považováno za verbální téma, tato adjektivální kompozita mají tedy strukturu N+V a nejsou již produktivní.

Adjektivum je také kompozitum *millerighe* (manžestrový), jehož struktura je Č+N, pokud je použito jako modifikátor substantiva (*coperta millerighe*), ale které také může být substantivem, když představuje zvláštní typ makarónů s úzkými proužky - *i millerighe*, a pak by patřilo do atributivních exocentrických kompozit.

8.1. Rod a množné číslo adjektiválních kompozit

Tato kompozita mění podle rodu a čísla jen koncovku druhého členu: *un ragazzo cecoslovacco* → *una ragazza cecoslovacca*, *un uomo sordomuto* → *una donna sordomuta*, *un maglione biancazzuro* → *maglioni biancazzuri*, *una ragazza centroafricana* → *ragazze centroafricane*.

Některá jsou neměnná v rodě a čísle: *un missile terra-terra* → *missili terra - terra*, *cuscinò millerighe* → *due cuscini millerighe*.

Kompozita *vasocostrittore* atp. mění v plurálu člen hlava a tudíž se shodují se substantivem, ke kterému se přidružila (*medicinali vasocostrittori* – léky na rozšíření cév).

9. Číslovková kompozita

Číslovková kompozita jsou formace typu Č+Č. Mohou být tvořena ze základních či řadových číslovek.

9.1. - tvořená ze základních číslovek

Základní číslovky, které podle gramatické tradice jsou nazývány adjektivální kompozita, jsou považovány v moderní teoretické syntaxi za kvantifikátory.²⁵ Zvláštnost číselných kompozit spočívá v tom, že nejsou vytvořena pouze ze dvou členů, jako většina italských kompozit. Vedle formací jako *ventisei* - dvacet šest, *trentacinque* - třicet pět, *ottantanove* - osmdesát devět, atp., existují formace jako *centoventisei* - sto dvacet šest, *millequattrocentodieci* – tisíc čtyři sta deset, *cinquantottomilaseicentoquarantadue* – padesát osm tisíc šest set čtyřicet dva. Počet jejich členů se pohybuje od tří do sedmi. Kompozita s největším počtem členů (devět) jsou kompozita od: *duecentoventunomiladuecentoventuno* – dvě stě dvacet jedna tisíc dvě stě dvacet jedna, do *novecentonovantanovemilatanovecentonovantanove* - devět set devadesát devět tisíc devět set devadesát devět, s výjimkou číslovek uprostřed, které slouží jen pro spojení, jako *duecentoventunomiladuecentotrenta / quaranta* - dvě stě dvacet jedna tisíc dvě stě třicet/čtyřicet atd.

Kompozita obsahující substantivum *milione*, např.: *tre milioni* - tři miliony, apod., jsou považována za kompozita se strukturou Č+N.

Kompozitum *duecento* by se mohlo považovat za subordinální kompozitum s hlavou vpravo²⁶, tedy, že *duecento*, *trecento* atp. je typ *cento*.

---

²⁵ MARIA GROSSMANN, FRANZ RAINER, *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen: Niemeyer, 2004, str. 49.

²⁶ *Ibid*, str 49.

Ale například u kompozita *trentasette*, člen *sette* vyjadřuje zvláštní druh *trenta*, hlava je tedy nalevo. Ten samý případ jsou číslovky obsahující člen *mille* (*millecento*, *milleundici*, atp). Toto tedy znamená, že v číslovkových kompozitech je hlava někdy kvantifikátor napravo a někdy kvantifikátor nalevo.

Ve *venticinquemilaseicentoquarantuno* – dvacet pět tisíc šest set čtyřicet jedna, člen hlava by měl být kvantifikátor *mila*, neboť *seicentoquarantuno* je modifikátor *venticinquemila* a, na základě toho, co bylo dosud řečeno, *venticinquemila* by bylo interpretováno jako typ *mille*. Číslovka *mila* je vnitřní člen v kompozitu a hypotéza, že hlava je vnitřek kompozita, není přijatelná.

Kompozita s číslovkami základními jsou tedy dvou typů: Č+Č a Č+N .
Když ale číselné kompozitum+*milione* se objeví uvnitř nějaké sekvence číselných kvantifikátorů, vlastnost Č+N se ztratí a objeví se struktura Č+Č:
duecentoquarantaseimilioneventottomilacinquecentodieci – dvě stě čtyřicet šest milionů dvacet osm tisíc pět set deset je kompozitum se strukturou Č+Č.

9.2. - tvořená z řadových číslovek

Kompozita mohou být také řadové číslovky, pokud jsou vyjádřeny tvary *ventesimo terzo*, *trentesimo quarto* atp. Formy běžněji používané, jako *ventitreesimo*, patří do derivace od kompozit. (viz kap.3).

Do této skupiny bych zařadila také kompozitum *terzultimo* - třetí od konce, které má strukturu Č+A a u kterého došlo k eliminaci samohlásky *-o* u prvního členu.

10. Slovesná kompozita

Kompozita ze sloves, z nichž je jedno hlava, jsou celkem málo používána, pokud to srovnáme se jmennou a adjektivální kompozicí.

Kompozita této syntaktické kategorie mohou mít jako člen nehlava: substantivum, příslovce, sloveso či předložku. Člen nehlava může předcházet sloveso, kompozitum má tedy strukturu nehlava/hlava (pořadí opačné slovosledu v italštině), či následovat sloveso, a v tomto případě kompozitum odráží italský slovosled. V případě, kdy element nehlava předchází hlavu, se jedná o latinská či latinizovaná kompozita jejichž význam již není možné určit z významů členů kompozita. Jedná se o slovesa jako *manomettere* - padělat, poškodit, přestoupit (zákon), *capovolgere* - převrhnout, *calpestare* - pošlapat, *mentenere* - vydržovat, *crocesegnare* - označit křížem, *barcamenare* - jednat obezřetně, kde první člen je substantivum a o kompozita s prvním členem příslovce jako *benedire* - blahorečit, *maledire* - proklínat, *malmenare* - (z)týrat, jejichž významy jsou dnes lexikalizovány.

Existují archaická a zastaralá kompozita, ve skutečnosti je jich docela málo, vytvořená dvěma slovesy, v nichž u prvního slovesa odpadá infinitivní koncovka *-re*: *passa(re)vogare* - veslovat s velkou námahou a *salta(re)beccare* - poskakovat.

Rainer, Grossmann sem řadí i tyto slovesné výrazy²⁷:

-V + N : *prendere parte* - účastnit se, *aver torto* - chybovat

-V+Ad : *andare su / giù* - jít nahoru/dolů, *stare su* - být na tom dobře, *buttar via* - vyhodit, *averne abbastanza* - mít něčeho dost.

---

²⁷ MARIA GROSSMANN, FRANZ RAINER, *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen: Niemeyer, 2004, str 51.

-přídavné jméno v užití příslovce : *andare forte* - být schopný v něčem, *mangiare veloce* - jíst rychle;

-V+P: *mettere su* - vyzdvihnout, *avere su* - mít nahoře.

Nepovažují je za kompozita, neboť mezi dvě slova je možné vložit lexikální materiál, i když možnost vzdálit dva členy je spíše limitována. Není například možné vložit mezi dva členy těchto formací přímý předmět slovesa: **buttare l'acqua via*, **mangiare la pasta veloce*, **mettere il caffè su*, **avere il cappotto su*. Je ale možné vložit tam příslovce: *aprire raramente bottega*, *(non) andare mai forte*, *?metter spesso su l'acqua*. Tato kompozita jsou některými lingvisty považována za polyrematika, jinými za kompozita, s hlavou vlevo, tedy *mettere su* je způsob *mettere*, *mangiare veloce* je způsob *mangiare* atp.

11. Příslovečná kompozita

Mezi příslovečnými kompozity je velké množství exocentrických kompozit P+A: *altroieri* - předevčírem, *anzitempo* - předčasně, *buonora* - konečně, *contromano* - v protisměru, *fuorimisura* - nesmírně, *innanzitutto* - především, *oltrefrontiera* - na druhé straně, *soprappensiero* - roztržitě, *sottocchio* - úkosem, *sottocosto/prezzo* - pod cenou, *sottovuoto* - ve vzduchoprázdnu, *sopravvento* - směrem do návětrí, *sottogamba* - lehkomyšlně, *sottomano* - potají, *sottovoce* – potichu.

Často stejné kompozitum může mít dvě nebo tři funkce. V některých případech je obtížné určit, zda se jedná o adjektivní či adverbialní kompozitum. Bylo by obtížné, například, určit prioritu mezi použitím adjektivním a příslovečným u kompozit *posta fuorisacco/spedire fuorisacco* - zvláštní pošta/poslat expres, nebo *navigare sottovento /versante sottovento* - plout proti větru/ svah na závětrné straně. Převážně jako adverbia jsou používána tato kompozita: *controvoglia* - nerad, *contromano* - v protisměru, *oltremodo* - příliš, atp.

Příslovečných kompozit, která by se skládala z jiných členů než P+N, je velice málo. Jsou to hlavně některé domácí výrazy jako: *malvolentieri* - nerad, *nottetempo* - během noci, *oggiigiorno/dí* - v dnešní době, *sottosopra* - vzhůru nohama, či literární výrazy jako: *oggimai* - nyní.

Do příslovečných kompozit dále patří formace, které stojí na hranici mezi kategorií spojek a příslovcí, tedy také na hranici mezi lexikem a gramatikou. Rainer, Grossmann²⁸ je nazývají *univerbazioni*.

---

²⁸ MARIA GROSSMANN, FRANZ RAINER, *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen: Niemeyer, 2004, str. 52.

Tvoří je převážně příslovce času a místa, dále příslovce stupně/množství (přičemž příslovce s koncovkou *-mente* jsou přítomna jen v malém množství). Patří sem například²⁹:

(a) příslovce upřesnění, míry či přitakání: *addirittura* - přímo, *almeno/quantomeno* - alespoň, *appunto* - právě, *davvero* - doopravdy, *financheperfino* - dokonce, *neanche/nemmeno/nepure* - ani, *perlappunto* - přesně;

(b) příslovce místa: *accanto* - vedle, *addentro* - uvnitř, *addosso* - u, při na, *altrove* - jinde, jinam, *attorno/intorno* - okolo, *dabbasso* - zdola, dole, *daccanto* - vedle, u, při, *dappertutto* - všude, *dappresso* - zblízka, *dattorno* - kolem, *didietro* - vzadu, *dirimpetto* - naproti, *incontro* - vstříc, naproti, *indentro* - uvnitř, *indietro* - zpět, *indosso* - (mít)na sobě, *laggiú* - tam dole, *lassú* - tam nahoře, *quaggiú* - tady dole, *quassú* - tady nahoře;

(c) příslovce času: *allora* - tehdy, *appena* - jakmile, *dapprima/dapprincipio* - nejprve, *finora* - doposud, *giama* - nikdy, někdy, *ierlaltro* - předevčírem, *ognora* - vždy, *pocanzi* - před chvílí, *sinora* - (až) doposud, *stamattina* - dnes ráno, *stanotte* - dnes v noci, *stasera* - dnes večer, *stavolta* - tentokrát, *talora/talvolta* - občas, *tuttora* - stále ještě;

(d) příslovce stupně/množství: *abbastanza* - docela, *affatto* - zcela, naprosto, *alquanto* - trochu, *altrettanto* - rovněž, *piuttosto* - spíše, *pressappoco/suppergiú* - přibližně, *pressoché* - skoro;

(e) textová spojení: *casomai* - v případě, jestliže, *difatti/invero* - vskutku, *dopodiché* - poté co, *ebbene* - nuže, tedy, *eppure* - přesto, nicméně, *frattanto* -

---

²⁹ Příklady jsou vybrány z MARIA GROSSMANN, FRANZ RAINER, *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen: Niemeyer, 2004, str. 53.

mezitím, *infatti* - vskutku, *infine* - nakonec, *inoltre* - kromě toho, *insomma* - zkrátka, *intanto* - mezitím, *invece* - kdežto, naopak, *nondimeno* - nicméně, přesto, *orbene* - (nuže) dobrá, tedy, *peraltro* - ostatně, *perlomeno* - alespoň, *pertanto* - proto, tudíž, *tantomeno* - tím spíše, *tuttavia* - (stále) ještě, *tuttalpiú* - nanejvýš, při nejhorším;

12. Polyrematika

Při výkladu o kompozitech je nezbytné zmínit se také o formacích, které budu nazývat polyrematika³⁰. Jelikož se ale v této práci zaměřuji na kompozita, nebudu se polyrematikami zabývat podrobně, pouze je budu stručně charakterizovat a vypíši jejich druhy.

12.1. Rozdíl mezi kompozity a polyrematiky

Je velice obtížné stanovit rozdíl mezi kompozity a polyrematiky. Někteří lingvisté považují některé formace za kompozita, jiní již za polyrematika.

Polyrematika jsou kombinace slov, která jsou cítěna rodilými mluvčími jako významový celek, aniž by proto představovala typické morfologické vlastnosti slov. Nejsou to již kompozita ale ještě ne syntagmata.

Členy polyrematik nejsou pouze lexikální morfémy, ale často syntagmata a/nebo věty. Zachovaly si svobodu pohybu, kterou kompozita nemají.

Problémem k jejich stoprocentnímu odlišení od kompozit je také to, že mohou sdílet některé vlastnosti kompozit, zatímco jiné se přibližují pro jejich morfosyntaktické chování k syntagmatům. Nachází se v oblasti na nejasných hranicích, které můžeme umístit mezi tvoření slov a syntax. Dalo by se to znázornit takto: slovo > slovo s afixy > včleněné slovo > kompozitum > **polyrematikum** > syntagma > věta. Nicméně není neobvyklé, že z některých polyrematik vzniknou kompozita.

---

³⁰ MARIA GROSSMANN, FRANZ RAINER, *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen: Niemeyer, 2004.

Další charakteristikou polyrematik je fakt, že formace patřící do různých gramatických kategorií představují odlišně stupně lexikalizace, a tedy i vnitřní soudržnosti. Na následujících příkladech ověřím na nominálních, adjektiválních a verbálních polyrematikách do jaké míry se mohou pohybovat jejich členy a jaké morfosyntaktické změny je v nich možno realizovat: a. zda je možná flexe hlavy, b. zda je možné vložit dovnitř polyrematika modifikátory hlavy, c. zda je možná pronominalizace hlavy a d. topikalizace a přemístění hlavy:

(11)

luna di miele

- a. *lune di miele*
- b. **luna bella di miele*
- c. *Di che luna parlavi? - ? di quella di miele.*
- d. **É di miele la luna di cui parlavi?*

conferenza stampa

- a. *conferenze stampa*
- b. **conferenza affollata stampa*
- c. *A quale conferenza vai? - ? A quella stampa.*
- d. **É stampa la conferenza cui sei stato invitato?*

alta sfera

- a. **alte sfere*
- b. **alte e importanti sfere*
- c. *A quali sfere alludevi? ? A quelle alte naturalmente!*
- d. **Sono alte le sfere di cui ti parlavo.*

chiavi in mano

- a. **chiave in mano*
- b. **chiavi subito in mano*
- c. **Di chiavi mi hanno dato quelle in mano.*
- d. *In mano le chiavi non te le danno.*

botta e risposta

- a. ? *botte e risposte*
- b. **botta sicura e risposta,*
- c. **botta e qualche risposta,*
- d. **botta e solamente risposta*

stare fresco

- a. *Sto, stai , staranno, stavano, atd. fresco/chi.*
- b. ? *stare molto fresco*
- c. **Quello fresco é lo stare che temo di piú.*
- d. **É fresco che stai!*

Z těchto ukázek jasně vyplývá, že verbální polyrematika dodržují vždy flexi a téměř vždy dovolují modifikaci pomocí příslovce. Nominální a adjektivální polyrematika se chovají různě, ale hlavní část z nich ztrácí flexi a nepovoluje vložení modifikátorů či syntaktické transformace. Adverbiální, předložková a spojková polyrematika většinou představují maximální stupeň aglutinace a tedy vnitřní stálost.

Je však třeba mít na vědomí, že je rozhodující předešlý text a následující věta: není neobvyklé, že pokud změníme kontext, změní se také úsudek.

12.2. Typy polyrematik

Polyrematika se dělí podle jejich výsledné gramatické kategorie na nominální, adjektivální, zájmenná, adverbialní, slovesná, předložková, spojková a citoslovečná.

Mezi nominální polyrematika patří např. formace N+A: *guerra fredda* - studená válka, *parco nazionale* - národní park, *metro quadro* - metr čtverečný; N+SP: *borsa di studio* - stipendium, *carta da credito* - kreditní karta, *televisione privata* - soukromý televizní kanál, *viaggio d'affari* - služební cesta; A+N: *alta tensione* - vysoké napětí, *doppio senso* - dvojsmysl; N+N: *anno luce* - světelný rok, *governo ombra* - stínová vláda, *effetto serra* - skleníkový efekt, *rimborso spese* - náhrada výloh.

Všechny tyto čtyři struktury se zdají být produktivní, jelikož se v dnešní době stále tvoří formace odvozené od různých formací ze všech čtyř skupin, jako například *Pagine gialle* - Zlaté stránky - z čehož se dnes vytvořilo *Pagine utili* - Užitečné stránky.

Mezi adjektivální polyrematika patří např. formace SP: *fuori stagione* - mimo sezónu, *a vista* - na viděnou, *di comodo* - nastrčená (osoba); N+S+N: (*una ragazza*) *acqua e sapone* - přirozená, nenalíčená (dívka), *bianco e nero* - černé na bílém, *andata a ritorno* - zpáteční (jízdenka).

Mezi zájmenná polyrematika patří např. formace Z+A/A+Z: *noi (voi) altri* (my (vy) ostatní), *tutt'altro* - zcela něco jiného, *che cosa* - co, *qualche cosa* - něco; AD+Z/Z+AD: *chissà cosa* - kdoví co, *chissà quale* - kdoví jaký/á; Z+VS: *cheché sia* - cokoli; ČL+Z: *lo stesso* - ten samý, *il tal* - takový; P+Z: *di più* - více; Z+S+Z: *questo e quello* - toto a tamto.

Některá z těchto polyrematik se mohou psát dohromady: *chicchessia*, *hecchessia*, *noialtri*, *voialtri*. Je zajímavé si všimnout, že se jedná o téměř všechna tázací, neurčitá a ukazovací zájmena; jediná osobní zájmena jsou *noi altri* a *voi altri*.

Mezi slovesná polyrematika patří např. formace V+(DET)+N: *andare matto* - být do něčeho blázen, *fare luce* - rozsvítit, *passare la parola* - předat slovo, *perdere tempo* - ztrácet čas, *perdere testa* - ztratit hlavu; V+PS: *dire in faccia* - říci do očí, *mettere in moto* - rozhýbat, nastartovat, *stare in guardia* - hlídat; V+AD: *andare via* - jít pryč, *buttare giù* - vyhodit, *essere lí lí* - být blízko, *vedere male* - vidět něco černě; V+A: *stare fresco* - cítit se svěží, *uscire pazzo* - zbláznit se.

Nejvíce používaná slovesa pro tvorbu slovesných polyrematik jsou: *alzare*, *andarci*, *andare*, *aprire*, *avere*, *battere*, *buttare*, *cadere*, *cambiare*, *correre*, *dare*, *dire*, *entrare*, *esserci*, *essere*, *fare*, *farsi*, *forzare*, *gettare*, *giocare*, *lasciare*, *levare*, *levarsi*, *mandare*, *mangiare*, *mettere*, *parlare*, *passare*, *perdere*, *perdersi*, *pigliare*, *porre*, *portare*, *prendere*, *prendersi*, *reggere*, *reggersi*, *rendere*, *restare*, *ridurre*, *rimettere*, *rompere*, *saltare*, *sapere*, *saperla*, *saperne*, *stare*, *stringere*, *tagliare*, *tenere*, *uscire*, *vedere*, *venire*.

Mezi adverbialní polyrematika patří např. formace P+(DET)+N/A: *alla pari* - vyrovnaně, *di cuore* - z celého srdce, *in contanti* - hotově, *in buona fede* - s dobrým úmyslem; P+N+P+N/A: *a portata di mano* - na dosah ruky, *di punto in bianco* - ihned, *in fin dei conti* - konec konců; N+PS: *pancia all'aria* - na zádech, *porta a porta* - podomní (prodej); AD+P+AD: *su per giù* - přibližně, *lí per lí* - v té chvíli, náhle, *giù di lí(lá)* - přibližně; AD+AD: *cosí cosí* - jakž takž, *meno male* - tím lépe; AD+S+AD: *piú o meno* - více či méně, *bene o male* - jakž takž.

Mezi předložková polyrematika patří např. formace P+N+P: *a carico di* - na náklad (útraty) koho, *a norma di* - podle, ve smyslu; AD+P: *assieme a* - dohromady s, *prima di* - dříve než; N+P: *riguardo a* - co se týká, *rispetto a* - vzhledem k; (P+)Z+P: *(in) quanto a* - co se týká.

Předložky uvádějící nejčastěji tento typ polyrematik jsou *di* a *a*, tedy jednoduché, nejpoužívanější předložky v italštině.

Mezi spojková polyrematika patří např. formace AD+*che*: *dopo che* - poté co, *prima che* - dříve než, *salvo che* - kromě toho; S+*che*: *nonostante che* - přestože; PS + *che*: *dal momento che* - od okamžiku, co, *in modo che* - tak, aby, *nel caso che* - v případě, že by; V+*che*: *sta di fatto che* - platí, že; P+VZ: *in quanto* - neboť, *per quanto* - jakkoli.

Mezi citoslovečná polyrematika patří např. formace A+N: *porca miseria* - sakra, *santo cielo* - dobré nebe; N+A: *madonna santa*, *mamma mia* (obojí ve smyslu prosby Bože můj!); N+N: *mondo boia*, *mondo cane*, *puttana eva* (nadávky typu To je strašnej svět!); C+PS: *buonanotte al secchio/buonanotte ai suonatori* - ironicky řečeno: To určitě! Ani omylem, atp., *grazie a Dio*, *grazie al cielo* - díky Bohu!; P+N: *alla faccia!* - no teda! *al ladro!* - na zloděje!, *per carità* - pro Krista pána, *per fortuna* - naštěstí; P+N+PS: *in bocca al lupo* - zlom vaz!, *in nome del cielo/di Dio* - pro pána Boha!, *per amor di Dio/per amor di/del cielo!* - pro lásku boží!; V+N: *apriti cielo!* - panebože!

13. Kompozita s neoklasickými elementy

Co se týká kompozice, nemohu přejít fakt, že v italštině se kompozita tvoří nejen pomocí slov původem italských, ale že také existuje kompozice „s neoklasickými elementy“, neboli kompozita, ve kterých se vyskytují elementy řeckého nebo latinského původu. Tyto elementy jsou v lingvistické terminologii nazývány různě. Jelikož to jsou vázané formy, které se chovají téměř jako afixy, jsou někdy nazývané *afixoidy* (*prefixoidy a suffixoidy*), popř. *nepravé předpony* nebo *přípony*. Někdy jsou nazývané *konfixy*, jelikož se mohou vyskytovat na kterékoli pozici v kompozitu, Scalise je nazývá *semiparole*, tedy *poloslova*, Rainer a Grossmann je nazývají *elementi formativi*, tedy *tvořící elementy*. Jelikož jsem se v této práci většinou řídila termíny z tohoto zdroje, nazvu je zde také tak, dále už jen TE.

13.1. Dělení kompozit s neoklasickými elementy

Mohou se rozdělit na kompozita, kde se vyskytuje:

a)

TE (řecké či latinské) + TE (řecké či latinské) :

- řec. *acu-*, *ali-*, *bari-*, *deca-*, *pan-*, *biblio-*, *crono-*, *emato-*, *morfo-*, *micro-*,
macro-, *bio-*, atd.

- lat. : *arbori-*, *-cida*, *-voro*, *balneo-*, *carbo-*, *igni-*, *quadri-*, atd.

Př. : *bibliografia* - bibliografie, *tecnologia* - technologie;

b) „elementy druhé kategorie“:

TE + italské slovo :

ecologia (ekologie) → *eco* →

ecodiesel (ekologické naftové palivo), *ecomafia* (mafie spolupracující na nelegálním zpracování toxického odpadu), *ecomuseo* (ekomuzeum), *ecodisastro* (ekologická katastrofa);

cronologia (chronologie) → *crono* →

cronoscalata (výjezd na kole do kopce měřený na stopkách), *cronoscopio* (časoměřič), *cronotecnica* (průzkum odpracovaného času v podniku);

biblioteca (knihovna) → *biblio* →

bibliomania (záliba v knihách), *bibliobus* (pojízdná prodejna knih/knihovna) - zde je druhým slovem slovo převzaté z angličtiny.

c) „upravená slova“

upravené italské slovo + TE:

insettifugo (přípravek na zapuzení hmyzu), *acquamania* (záliba ve vodě)
calciofilo (milovník fotbalu), *tossicomane* (narkoman).

Tato poslední skupina kompozit s neklasickými elementy je velice produktivní a vede k nárůstu počtu endocentrických kompozit s hlavou napravo.

14. Závěr

V této diplomové práci jsem rozdělila kompozita v současné italštině podle syntaktických vztahů mezi jejich členy na subordinační, koordinační a atributivní. Tyto skupiny jsem dělila dále na kompozita endocentrická a exocentrická.

Zjistila jsem, že mezi exocentrickými kompozity v italštině je největší počet kompozit V+N a jsou velice produktivní. Exocentricita kompozit je nijak neovlivňuje při tvoření množného čísla, tvoří ho stejně často jako kompozita endocentrická, přičemž se mění jeden ze členů nebo oba dva členy. V některých případech zůstávají neměnná. Adjektivální kompozita mění v množném čísle většinou pouze druhý člen, exocentrická adjektivální kompozita zůstávají neměnná.

Po zkušenosti s dělením kompozit jsem došla k závěru, že důležitým úkolem lingvistů zabývajících se italskými kompozity do budoucnosti, bude určit jasnou hranici mezi kompozity a polyrematiky. Teprve poté bude možné přehledné a konečné rozdělení kompozit v současné italštině.

15. Il riassunto:

La composizione nell'italiano contemporaneo si realizza o con elementi italiani (una parola é formata da due o piú parole italiane - *portalettere*), oppure con elementi neoclassici (una parola é formata da due elementi formativi di origine greca o latina – *bibliografia*; o da un elemento formativo di origine greca o latina piú una parola italiana - *biblioteca*; o da una parola italiana modificata piú un elemento formativo - *calciofilo*).

In questa tesi mi sono concentrata sulla composizione con gli elementi italiani. Ho cercato di classificarli secondo le informazioni piú recentemente accessibili. Sono partita soprattutto dall'articolo *The classification of compounds*, scritto da Antonietta Bisetto e Sergio Scalise, pubblicato nel 2005, nel quale si discute della classificazione dei composti a partire dalle diverse analisi che ne sono state proposte in particolare in questi ultimi anni. Gli autori spiegano che ci sono problemi di terminologia e di coerenza di criteri classificatori. Propongono una nuova classificazione che utilizzi un criterio unico, quello del rapporto grammaticale tra costituenti del composto. Abitualmente erano considerati criteri di primo livello le nozioni di endocentricità ed esocentricità. Secondo l'articolo queste nozioni in realtà sono subordinate rispetto al criterio grammaticale. Perciò gli autori hanno proposto di distinguere tre classi principali di composti: **subordinati, coordinati ed attributivi**. Endocentricità ed esocentricità sono subordinate a questi tre gruppi.

La differenza tra i composti endocentrici ed esocentrici consiste nel fatto che i composti endocentrici hanno un „elemento testa“ o due „elementi testa“, invece quelli esocentrici non hanno un „elemento testa“.

Nei composti subordinati endocentrici uno dei costituenti é subordinato al costituente testa, il quale stabilisce il genere e la categoria grammaticale di tutto il composto. Per esempio *il vagone letto* é un nome del genere maschile come lo é il costituente testa (*vagone*). Nei composti subordinati esocentrici c'è un rapporto

completivo tra i due costituenti, per esempio: *portalettere*. Il costituente *lettere* completa grammaticalmente il costituente *porta*.

Nei composti coordinati endocentrici i due costituenti hanno lo stesso valore, nel senso che questi composti hanno due teste, per esempio: *scrittore-poeta*. Invece i composti coordinati esocentrici non hanno nessuna testa ma i costituenti sono pari, come ad esempio: *Austria-Ungheria*.

I composti attributivi hanno la costruzione di aggettivo+sostantivo o sostantivo+aggettivo, come ad esempio *pellerossa* (composto esocentrico) o *altoforno* (composto endocentrico).

Io mi sono concentrata sul gruppo dei composti esocentrici perché è un gruppo non molto esplorato, di solito trascurato, ma molto interessante. L'elenco dei composti esocentrici con la struttura V+N nell'italiano è molto ampio e questi composti sono sempre produttivi. È interessante cercare di tradurre questi composti ma in alcuni casi nella lingua ceca non si trovano le parole equivalenti ad essi e bisogna tradurli con una parafrasi.

Per quel che riguarda il plurale, i composti esocentrici cambiano la forma di tutti e due i costituenti (*il copricapo* → *i copricapi*), oppure solamente uno (*il battilano* → *i battilani*) oppure restano invariabili (*il dormiveglia* → *i dormiveglia*). Alcuni hanno più forme nel plurale (*il baciamano* → *i baciamano, i baciamani*). La maggior parte di loro è di genere maschile.

Per quel che riguarda i composti endocentrici, alcuni sono regolari e nel plurale cambia il costituente testa (*il pescemartello* → *i pescimartello*), mentre in altri cambia il costituente non testa (*il capoluogo* → *i capoluoghi*), o sono invariabili (*il fine-settimana* → *i fine-settimana*). Il genere del composto viene stabilito dal costituente testa.

La maggior parte dei composti aggettivali cambia nel plurale il secondo costituente (*un ragazzo cecoslovacco* → *i ragazzi cecoslovacchi*), ma alcuni sono

invariabili (*un missile terra-terra – i missili terra-terra*). Questi composti cambiano genere secondo il genere del sostantivo a cui appartengono (*un uomo sordomuto, una donna sordomuta*).

16. Bibliografie:

BISETTO ANTONIETTA, SCALISE SERGIO - The classification of compounds, *Lingue e linguaggio IV.2*, 2005, 319 – 332

GROSSMANN MARIA, RAINER FRANZ - *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen: Niemeyer, 2004

ROSENDORFSKÝ JAROSLAV - *Italsko-český slovník*, státní pedagogické nakladatelství Praha, 1991

SABATINI, COLETTI - *Dizionario della lingua italiana*, Rizzoli, 2006-12-26

SCALISE SERGIO - *Morfologia*, il Mulino, Bologna, 1994

SERIANNI LUCA - *Grammatica italiana, italiano comune e lingua letteraria*, UTET, Libreria - Torino, 2005

ŠTICHAUER PAVEL - *Tvoření slov v současné italštině*, v tisku

www.google.it